

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

**І. І. Килимник
А. В. Домбровська**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни

«ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ТА ДОГОВІРНЕ ПРАВО»

*(для студентів денної та заочної форм навчання
усіх спеціальностей університету)*

Харків – ХНУМГ ім. О. М. Бекетова – 2018

Килимник І. І. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність та договірне право» (для студентів денної та заочної форм навчання усіх спеціальностей університету) / І. І. Килимник, А. В. Домбровська ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 74 с.

Автори: канд. юрид. наук, доц. І. І. Килимник,
                      канд. юрид. наук, доц. А. В. Домбровська

Рецензент   канд. юрид. наук, доц. Т. А. Коляда

Рекомендовано кафедрою правового забезпечення господарської діяльності, протокол № 4 від 27.12.2016 р.

ЗМІСТ

Тема 1	Поняття інтелектуальної власності.....	4
Тема 2	Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності.....	10
Тема 3	Правова охорона об'єктів патентного права.....	12
Тема 4	Правова охорона засобів індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів і послуг.....	21
Тема 5	Правова охорона об'єктів авторського та суміжних прав.....	26
Тема 6	Правова форма реалізації права на об'єкт інтелектуальної власності.....	33
Тема 7	Господарське договірне право України: поняття, структура, метод.....	37
Тема 8	Джерела та принципи господарського договірною права України.....	40
Тема 9	Основи вчення про господарські зобов'язання.....	48
Тема 10	Правові основи господарсько-договірної відповідальності.....	51
Тема 11	Теоретичні засади правового регулювання договірних відносин у сфері господарювання.....	56
Тема 12	Загальний порядок та спеціальні процедури укладення господарських договорів.....	58
Тема 13	Правовий аналіз окремих видів договорів у сфері господарювання.....	62
Список рекомендованих джерел	.....	73

ТЕМА 1 ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1. *Інтелектуальна власність як результат творчої діяльності і як система суспільно-правових відносин.*
2. *Система інтелектуальної власності.*
3. *Система законодавства у сфері інтелектуальної власності.*
4. *Поняття використання, управління, та комерціалізації інтелектуальної власності.*

1. Залучення інтелектуальних продуктів до економічного обороту відбувається у двох формах: саме як товару та як самостійного фактора виробництва, тобто ресурсу, необхідного для виробництва іншого товару. При використанні зазначених інтелектуальних об'єктів як окремих товарів їх рух відбувається у «чистому» вигляді: торгівля патентами, ліцензіями, «ноу-хау». Як фактор виробництва на відміну від природних матеріальних ресурсів, вони фактично є невичерпними, бо потенціал людської творчості та інтелекту необмежений, але їх обіг фактично невіддільний від торгівлі іншими технологічно або інформаційними місткими товарами.

Поняття інтелектуальної власності розглядається, що найменше, у трьох аспектах – технічному, економічному та правовому. Зокрема, якщо мова йде про об'єкти промислової власності (винаходи, промислові зразки, корисні моделі тощо), вони повинні відповідати ряду вимог технічного характеру, встановлених законодавством. Наприклад, винаходом (корисною моделлю) визнається результат інтелектуальної діяльності людини у будь-якій сфері технології. Правова охорона надається винаходу (корисній моделі), що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоздатності.

Будь-які об'єкти інтелектуальної власності розглядаються в контексті економічних категорій, коли мова йде про їхню оцінку або вирішуються питання комерціалізації.

За допомогою правових норм визначаються правові статуси, правові режими обігу окремих об'єктів інтелектуальної власності, вирішуються проблеми їх правової охорони та захисту тощо.

Хоча, зрозуміло, основоположним для будь-якого об'єкту інтелектуальної власності залишається те, що такий об'єкт є результатом інтелектуальної, творчої діяльності. Відповідно до ст. 2 Стокгольмської конференції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) 1967 р. поняття інтелектуальної власності охоплює всі права, пов'язані з інтелектуальною діяльністю у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Книга четверта «Право інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України у ст. 418 дає таке визначення права інтелектуальної власності: «Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом», тобто інтелектуальна власність виникає як результат творчої діяльності людини.

У зв'язку зі створенням і використанням об'єктів інтелектуальної власності неминуче виникають відносини правового характеру.

Без правової охорони об'єктів інтелектуальної власності не створюватимуться нові засоби виробництва і предмети праці, на ринок не надходитимуть нові товари, загальмується культурно – освітній поступ людства.

Право інтелектуальної власності – це система правових норм, що регулюють відносини в суспільстві у зв'язку зі створенням і використанням об'єктів інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність у звичайному розумінні – це права на результати творчої праці. Права неможливо сприймати на дотик, тому інтелектуальна власність є нематеріальною.

Особливістю права інтелектуальної власності є те, що воно складається з двох гілок: особистого немайнового права творця на створений ним конкретний результат інтелектуальної праці та майнового права на цей результат (об'єкт права).

Особисте немайнове право належить тільки творцю, тобто фізичній особі. До нього відносяться: право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом стосовно певного об'єкта права інтелектуальної власності. Особисте немайнове право невід'ємне від автора і діє без обмежень у часі.

До майнового права відносяться: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, у тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. На відміну від особистого немайнового права, майнове право може належати як творцю (автору), так і іншій фізичній або юридичній особі. Тобто воно є від'ємним як від людини, так і від підприємства. Крім того, воно має часові та територіальні обмеження. Так, наприклад, майнове право на винахід діє протягом тільки 20 років, а на торговельну марку (знак для товарів і послуг) – 10 років з правом подовження кожного разу ще на 10 років. На літературні та художні твори це право діє протягом життя автора і 70 років після його смерті. Наприклад, патент на винахід діє тільки на території тієї країни, патентним відомством якої він виданий. Тобто патент, що видано в Україні, не діє на території Польщі або Німеччини.

2. З 1 січня 2004 року набрав чинності Цивільний кодекс України. У книзі IV «Право інтелектуальної власності» цього Кодексу визначені об'єкти права інтелектуальної власності, які залежно від сфери застосування умовно можна розділити на три групи (рис. 1.1). До першої групи відносяться об'єкти промислової власності. Вони мають таку назву тому, що застосовуються, головним чином, у промисловості. До другої групи відносяться штучно виділені, так звані нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, що використовуються не тільки у промисловості. Нарешті третю групу складають об'єкти авторського права і суміжних прав. Ця група має значні відмінності від

об'єктів промислової власності як у процесі набуття прав, так і за строком їхньої дії. На відміну від об'єктів авторського права, права виконавців творів, виробників фонограм і аудіо-грам, а також організацій мовлення – відносяться до суміжних прав, тобто прав, суміжних з авторськими правами.

Рисунок 1.1 – об'єкти права інтелектуальної власності

Перелік об'єктів права інтелектуальної власності, що наведений на рисунку 1, не є вичерпним. У широкому розумінні до них можна віднести й інші результати творчої діяльності, такі як: технічна документація, технологічні регламенти, результати наукових досліджень тощо.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності. Серед суб'єктів права інтелектуальної власності особливе місце належить творцям: автору, виконавцю, винахіднику, раціоналізатору. Саме від творців це право може передаватися юридичній особі.

Якщо охоронний документ на об'єкт права інтелектуальної власності втратив юридичну силу (наприклад, закінчився визначений охоронним документом – патентом чи свідоцтвом - строк дії), то цим об'єктом може скористатися будь-яка фізична чи юридична особа, тобто він стає суспільним надбанням.

3. Законодавчу базу складають:

- Конституція України (ст. 41, 42);
- кодекси України: Цивільний кодекс (Книга 4 «Право інтелектуальної власності та Книга 5 «Забов'язувальне право»); Цивільний процесуальний кодекс; Господарський кодекс; Господарський процесуальний кодекс; Кримінальний кодекс; Кримінальний процесуальний кодекс; Кодекс про адміністративні правопорушення; Митний кодекс;
- спеціальні закони України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; «Про охорону прав на промислові зразки»; «Про охорону прав на

знаки для товарів і послуг»; «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на зазначення походження товарів»; «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»; «Про авторське право і суміжні права»; «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист від економічної конкуренції»; «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм»; «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування».

Окремі норми, що стосуються інтелектуальної власності, містяться в багатьох інших законах України.

У разі коли необхідно врегулювати спори щодо прав на об'єкти права інтелектуальної власності між фізичними або юридичними особами України та іноземних держав, верховенство перед національними законами мають міжнародні договори, до яких приєдналася Україна.

Основою міжнародної системи інтелектуальної власності є 22 угоди, 16 з яких регулюють правовідносини у сфері промислової власності та 6 – у сфері авторського права і суміжних прав.

Найбільш важливими з них є:

- Паризька Конвенція про охорону промислової власності;
- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;
- Договір про патентну кооперацію (Договір РСТ);
- Лісабонська угода про охорону місць, походження та їх міжнародну реєстрацію;
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів;
- Договір ВОІВ по авторському праву;
- Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення тощо.

Адмініструє ці договори Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), що була заснована у 1967 р. на Дипломатичній конференції у Стокгольмі. У 1974 р. ВОІВ отримала статус однієї з 16-ти спеціалізованих організацій ООН. На сьогодні членами ВОІВ є 179 держав, у тому числі і Україна. Штаб - квартира ВОІВ знаходиться у Швейцарії (м. Женева).

Україна ратифікувала 18 угод з двадцяти двох.

4. Метою комерціалізації ВОІВ є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам.

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності – це взаємовигідні (комерційні) дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці у ринковий товар з метою отримання прибутку чи іншої ринкової вигоди.

Основними способами комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності є:

- використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві;

- внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства;
  - передача (продаж) прав на об'єкти права інтелектуальної власності.
- Схематично способи комерціалізації прав на ОІВ представлені на рисунку 3.

Рисунок 3 – Основні способи комерціалізації ОІВ

Для практичного здійснення комерціалізації необхідно також знати як розрахувати вартість прав на об'єкт права інтелектуальної власності та як поставити ці об'єкти на бухгалтерський облік підприємства.

Використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві

Вважається, що комерціалізація через використання ОІВ у власному виробництві є найбільш вигідною з точки зору прибутку. Адже весь прибуток від продажу інноваційного продукту, що отримано за допомогою ОІВ, залишається у право власника ОІВ.

Оскільки обсяг виробленої продукції може бути великим, то й прибуток, що надходитиме від її реалізації, може в багато разів перевищувати вартість прав на ОІВ у разі передачі прав на використання ОІВ або продажу прав власності на ОІВ.

Зрозуміло, що цей спосіб комерціалізації пов'язаний із значними стартовими витратами на доопрацювання ОІВ, розробленням технології виробництва тощо. Але в разі успіху продаж виробленої продукції компенсує ці витрати і, крім того, буде отриманий значний прибуток.

Передача (продаж) прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Якщо правовласник не передбачає використовувати ОІВ у власному виробництві чи розпочати новий бізнес або створити спільне підприємство, він може передати повністю або частково права власності на ОІВ іншій фізичній або юридичній особі.

Майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності є сукупністю права володіти, користуватися та розпоряджатися цим об'єктом.

Продаж прав у повному обсязі здебільшого проводиться через договір купівлі - продажу як договір обмінної угоди, за яким у результаті передачі права власності на об'єкт інтелектуальної власності (продажу охоронного документа – патенту або свідоцтва) власник як сторона, яка продає, втрачає всі майнові права на нього. Тобто якщо продано патент на винахід, то він перереєстровується на ім'я нового правовласника і до нього переходять всі майнові права на цей об'єкт.

Але частіше передається лише право користування ОІВ.

Власник прав на будь-який об'єкт промислової власності (ліцензіар) може продати ліцензію (видати дозвіл на користування ОІВ) будь-якій особі (ліцензіату), якщо він не хоче або не в змозі використовувати відповідний об'єкт.

Продаючи ліцензію, переслідують мету отримати прибуток, не витрачаючи капіталу на виробництво та освоєння ринку. Продаж ліцензії – це шлях впровадження технології на ринку без продажу товарної продукції. Доходами від продажу ліцензій юридичні або фізичні особи покривають свої витрати на наукові дослідження.

Внесення прав інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства. Статтею 13 Закону України «Про господарські товариства» передбачена можливість використання нематеріальних активів (у тому числі ОІВ), при формуванні статутних капіталів нових господарських товариств. Отже, інтелектуальну власність можна вносити до статутного капіталу замість майна, грошей та інших матеріальних цінностей, для чого необхідна лише добра воля всіх засновників. Використання інтелектуальної власності в статутному фонді дозволяє:

- сформувати значний за своїми розмірами статутний фонд без відволікання коштів і забезпечити доступ до банківських кредитів й інвестицій, використовуючи інтелектуальну власність як об'єкт застави нарівні з іншими видами майна;

- амортизувати інтелектуальну власність в статутному капіталі та замінити її реальними коштами, включаючи амортизаційні відрахування на собівартість продукції, тобто капіталізувати інтелектуальну власність;

- авторам і підприємствам – власникам інтелектуальної власності – стати засновниками (власниками) при організації дочірніх і самостійних фірм без відгалуження коштів.

Внесення прав на ОІВ до статутного капіталу замість «живих грошей» надає також:

- право на отримання частки прибутку (дивідендів);
- право на участь в управлінні підприємством через загальні збори правління;
- право на отримання ліквідаційної квоти в разі ліквідації підприємства тощо.

ТЕМА 2 ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1. *Поняття та види об'єктів права інтелектуальної власності.*
2. *Особисті немайнові і майнові права інтелектуальної власності.*
3. *Особливості суб'єктивного складу відносин інтелектуальної власності: первинні та похідні суб'єкти, їх правовий статус.*

1. До об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать:
  - літературні та художні твори;
  - комп'ютерні програми;
  - компіляції даних (бази даних);
  - виконання;
  - фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
  - наукові відкриття;
  - винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
  - компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
  - раціоналізаторські пропозиції;
  - сорти рослин, породи тварин;
  - комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
  - комерційні таємниці.

2. Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;

- 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом.

Майновими правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Законом можуть бути встановлені винятки та обмеження в майнових правах інтелектуальної власності за умови, що такі обмеження та винятки не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав.

Майнові права інтелектуальної власності можуть відповідно до закону бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності є чинними безстроково, якщо інше не встановлено законом.

Майнові права інтелектуальної власності є чинними протягом строків, встановлених цим Кодексом, іншим законом чи договором.

Майнові права інтелектуальної власності можуть бути припинені достроково у випадках, встановлених цим Кодексом, іншим законом чи договором.

Використання об'єкта права інтелектуальної власності. Особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, може використовувати цей об'єкт на власний розсуд, з додержанням при цьому прав інших осіб.

Використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою здійснюється з дозволу особи, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, крім випадків правомірного використання без такого дозволу.

Умови надання дозволу (видачі ліцензії) на використання об'єкта права інтелектуальної власності можуть бути визначені ліцензійним договором.

Майнові права інтелектуальної власності можуть бути передані відповідно до закону повністю або частково іншій особі.

Умови передання майнових прав інтелектуальної власності можуть бути визначені договором, який укладається відповідно до цього Кодексу та іншого закону.

3. Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору.

Право інтелектуальної власності, яке належить кільком особам спільно, може здійснюватися за договором між ними. У разі відсутності такого договору право інтелектуальної власності, яке належить кільком особам, здійснюється спільно.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник.

Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Особливості здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, можуть бути встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта.

У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові.

Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором.

ТЕМА 3 ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ ПАТЕНТНОГО ПРАВА

- 1. Право інтелектуальної власності на наукове відкриття.*
- 2. Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок.*
- 3. Право промислової власності на komponування інтегральної мікросхеми.*
- 4. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію.*
- 5. Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин.*
- 6. Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю.*

1. Відповідно до ст. 457 ЦК України наукове відкриття – це встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Ознаки наукового відкриття:

- 1) самостійний об'єкт права інтелектуальної власності;
- 2) існує в природі об'єктивно, людиною не створюється, а лише нею пізнається;
- 3) здійснює істотні зрушення науково-технічного прогресу, розвитку людства в цілому;
- 4) є теоретичною передумовою для автора створення певного винаходу чи іншого об'єкта промислової власності.

Єдиним суб'єктом права інтелектуальної власності на наукове відкриття є його автор.

Автором наукового відкриття є фізична особа завдяки творчій праці якої це відкриття було зроблено. Якщо наукове відкриття зроблено на підставі творчої праці одночасно кількох осіб, вони вважаються співавторами наукового відкриття.

На наукове відкриття виникають лише особисті немайнові права інтелектуальної власності, а саме:

- 1) право надати науковому відкриттю своє ім'я;
- 2) право присвоїти науковому відкриттю спеціальну назву.

Наукові відкриття мають надзвичайно велику цінність для всього людства, вони не визнаються об'єктами чийось виключних прав. Наукові відкриття мають бути доступними для використання усіма людьми.

Тому за законодавством України на наукові відкриття не виникають майнові права інтелектуальної власності.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на наукові відкриття засвідчуються спеціальним правоохоронним документом, який називається диплом.

Для набуття права інтелектуальної власності на наукове відкриття не достатньо самого факту здійснення наукового відкриття, необхідно щоб цей факт був засвідчений дипломом.

Порядок видачі диплому на наукове відкриття та його правова охорона регулюються законом.

На сьогоднішній день такий закон ще не прийнято.

У разі порушення особистих немайнових прав на наукове відкриття, їх захист здійснюється у порядку та способами, передбаченими для захисту прав інтелектуальної власності (ст. 432 ЦК України).

2. Право інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі та промислові зразки регулюється Гл. 39 ЦК України, а також Законами України

- «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» від 15.12.1993 р.
- «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 р.

Винаходом (корисною моделлю) визнається результат інтелектуальної діяльності фізичної особи в будь-якій сфері технології.

У Законі України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» результати інтелектуальної творчої діяльності, які можуть бути об'єктами винаходу або корисної моделі розглядаються в єдності, як одні і ті ж об'єкти.

Зокрема, об'єктом винаходу (корисної моделі) може бути:

1) продукт

- пристрій (машина, обладнання, інструмент тощо);
- речовина (розчин, суміш, сплав, індивідуальна сполука тощо);
- штам мікроорганізму;
- культура клітин рослини і тварини тощо;

2) процес (спосіб) – передбачає порядок виконання певних дій над одним предметом матеріального світу за допомогою іншого: способи виробництва продукції чи обробки матеріалів тощо);

3) нове застосування відомого продукту чи процесу.

Відмінність між винаходом і корисною моделлю полягає у тому, що:

- 1) корисна модель вважається менш значущою за рівнем техніки ніж винахід;
- 2) для корисної моделі встановлено менше умов її патентоздатності;
- 3) для корисної моделі встановлено спрощений порівняно з винаходом порядок одержання охоронного документа;
- 4) для корисної моделі встановлені більш коротші строки її правової охорони.

Не отримують правової охорони за Законом «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі»:

- сорти рослин та породи тварин;
- біологічні в своїй основі процеси відтворення рослин та тварин, що не відносяться до небіологічних та мікробіологічних процесів;
- топографії інтегральних мікросхем;
- результати художнього конструювання.

Види винаходів (корисних моделей):

Звичайний винахід (корисна модель);

Секретний винахід (корисна модель) – що містять інформацію, віднесену до державної таємниці;

Службовий винахід (корисна модель) – створені працівником.

Промисловим зразком визнається результат творчої діяльності фізичної особи у галузі художнього конструювання.

Об'єктом промислового зразка може бути:

- 1) форма;
- 2) малюнок;
- 3) розфарбування;
- 4) їх поєднання;

5) які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб.

Не отримують правової охорони за Законом «Про охорону прав на промислові зразки»:

- об'єкти архітектури (крім малих архітектурних форм, промислові, гідротехнічні та інші стаціонарні споруди;
- друкована продукція як така;
- об'єкти нестійкої форми з рідких, газоподібних, сипких або подібних до них речовин тощо.

Винахід, корисна модель і промисловий зразок вважаються придатними для набуття права інтелектуальної власності на них якщо:

- 1) вони не суперечать публічному порядку, принципам гуманності та моралі;
- 2) відповідають умовам патентоздатності.

Умовами патентоздатності винаходу є:

- 1) він є новим;
- 2) має винахідницький рівень;
- 3) є промислово придатним.

Винахід є новим, якщо він не є частиною рівня техніки. Рівень техніки включає всі відомості, які стали загальнодоступними у світі до дати подання заявки до Установи, або якщо заявлено пріоритет, додати її пріоритету.

Винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто явно не впливає із рівня техніки.

Винахід є промислово придатним, якщо його можна використати у промисловості або в іншій сфері діяльності.

Умови патентоздатності корисної моделі:

- 1) вона є новою;
- 2) є промислово придатною.

Умови патентоздатності промислового зразка:

- 1) він є новим.

Авторство і право власності на винахід засвідчується патентом або деклараційними патентом.

Авторство і право власності на корисну модель засвідчується деклараційним патентом.

Авторство і право власності на промисловий зразок засвідчується патентом.

Патент – це охоронний документ, що засвідчує авторство і право власності на об'єкт промислової власності.

Деклараційний патент – різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи заявки на винахід.

Строк дії патенту України на винахід становить 20 років від дати подання заявки до Установи.

Строк дії деклараційного патенту на винахід становить 6 років від дати подання заявки до Установи.

Строк дії деклараційного патенту на корисну модель становить 10 років від дати подання заявки до Установи.

Строк дії патенту на промисловий зразок становить 10 років від дати подання заявки до Установи, і продовжується Установою за клопотанням власника патенту, але не більше як на 5 років.

Право на одержання патенту на винахід, корисну модель та промисловий зразок мають:

- 1) винахідник – фізична особа інтелектуальною, творчою діяльністю якої створено винахід (корисну модель, промисловий зразок);
- 2) роботодавець у разі створення службового винаходу (корисної моделі) або промислового зразка у зв'язку з виконанням трудових обов'язків;
- 3) правонаступник винахідника або роботодавця;
- 4) перший заявник – якщо винахід, корисна модель чи промисловий зразок створено двома чи більше особами незалежно один від одного.

Особа, яка бажає одержати патент (деклараційний патент) і має на це право, подає до Установи заявку.

Заявка для одержання патенту (деклараційного патенту) на винахід (корисну модель) складається українською мовою і повинна містити:

- 1) заяву про видачу патенту;
- 2) опис винаходу (корисної моделі);
- 3) формулу винаходу (корисної моделі);
- 4) креслення (якщо на них є посилання в описі);
- 5) реферат.

Заявка для одержання патенту на промисловий зразок складається українською мовою і повинна містити:

- 1) заяву про видачу патенту;
- 2) комплект зображень виробу (власне виробу чи у вигляді його макета, або малюнка), що дають повне уявлення про його зовнішній вигляд;
- 3) опис промислового зразка;
- 4) креслення, схему, карту (якщо необхідно).

Після подання заявки до Установи закладом експертизи проводиться науково-технічна експертиза об'єкта промислової власності, яка може включати у себе такі етапи:

- 1) попередня експертиза;
- 2) формальна експертиза;
- 3) кваліфікаційна експертиза.

Попередня експертиза проводиться на предмет наявності у заявці відомостей, що становлять державну таємницю.

Формальна експертиза проводиться на предмет відповідності заявки формальним вимогам, що ставляться до її змісту.

Кваліфікаційна експертиза проводиться на предмет відповідності заявленого винаходу (корисної моделі, промислового зразка) умовам патентоздатності.

Для отримання патенту на винахід проводиться усі три етапи експертизи.

Для отримання деклараційного патенту на винахід та корисну модель проводяться попередня та формальна експертизи.

Для отримання патенту на промисловий зразок проводиться експертиза.

За результатами проведеної експертизи Установою приймається рішення про видачу патенту, який підлягає державній реєстрації.

Одночасно з державною реєстрацією патенту (деклараційного патенту) Установа публікує у своєму офіційному бюлетені відомості про видачу патенту (деклараційного патенту).

Видача патенту здійснюється Установою у місячний строк після його державної реєстрації.

Права, що випливають з патенту, діють від дати публікації відомостей про його видачу.

3. Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми регулюється Гл. 40 ЦК України та Законом України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 5 листопада 1997 року.

Під інтегральною мікросхемою (ІМС) розуміється мікроелектронний виріб, призначений для виконання функцій електронної схеми.

Компонування (топографія) інтегральної мікросхеми – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Не отримують правової охорони за Законом «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» права на:

- 1) ідеї;
- 2) способи;
- 3) системи, які можуть бути втілені в інтегральну мікросхему
- 4) технології;
- 5) закодовану інформацію

Компонування інтегральної мікросхеми вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо воно є оригінальним.

Компонування ІМС є оригінальним, якщо воно:

- 1) не створено шляхом прямого відтворення (копіювання) іншого компонування ІМС;
- 2) має відмінності, що надає йому нові властивості;
- 3) не було відомим у галузі мікроелектроніки до дати подання заявки до Установи або до дати його першого використання.

Правова охорона компонування ІМС здійснюється шляхом його реєстрації в Установі.

Набуття права інтелектуальної власності на компонування ІМС засвідчується свідоцтвом, яке підтверджує реєстрацію компонування ІМС.

Свідоцтво діє 10 років від дати подання заявки до Установи.

У разі припинення чинності виключних прав інтелектуальної власності на компонування ІМС воно може вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятком, встановленими законом.

Право на одержання свідоцтва на компонування ІМС має:

- 1) автор – фізична особа, творчою працею якої створено компонування ІМС;
- 2) роботодавець автора компонування ІМС – якщо його створено у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи за спеціальним дорученням роботодавця;

3) правонаступник автора або роботодавця;

4) перший заявник – якщо до Установи надійшло дві чи більше заявки на одне і те ж компонування ІМС, створених одночасно кількома авторами незалежно один від одного.

Особа, яка бажає отримати свідоцтво на компонування ІМС і має на це право, подає до установи заявку на реєстрацію.

Заявка на реєстрацію компонування ІМС складається українською мовою і повинна містити:

1) заяву про реєстрацію компонування ІМС;

2) матеріали, що ідентифікують компонування ІМС.

Після подання заявки на реєстрацію компонування ІМС експертним закладом проводиться експертиза.

За результатами проведеної експертизи Установою приймається рішення про реєстрацію заявленого компонування ІМС. На підставі цього рішення Установа здійснює реєстрацію компонування ІМС, для чого вносить до Реєстру відповідні відомості.

Одночасно з державною реєстрацією компонування ІМС здійснюється публікація в офіційному бюлетені відомостей про реєстрацію компонування ІМС.

Установа видає заявнику Свідоцтво у місячний строк після реєстрації компонування ІМС.

Права, що впливають із реєстрації компонування ІМС, діють від дати внесення відомостей про компонування ІМС до Реєстру.

4. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію регулюється Гл. 41 ЦК України

Тимчасовим положенням про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні, затвердженим Указом Президента від 18.09.1992 р.

Положенням про свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію, затвердженим наказом Державного патентного відомства України від 22.08.1995 р.

Відповідно до ч.1 ст. 481 ЦК України раціоналізаторською пропозицією визнається визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути:

1) матеріальний об'єкт;

2) процес.

Не отримують правової охорони як раціоналізаторські пропозиції, які:

1) знижують надійність та інші показники якості продукції;

2) погіршують умови праці, якість робіт;

3) викликають або збільшують рівень забруднення навколишнього природного середовища.

Раціоналізаторська пропозиція вважається придатною для набуття права інтелектуальної власності на неї, якщо вона є:

1) новою;

2) корисною для юридичної особи, якій вона подана;

3) передбачає створення або зміну конструкції виробів, технології виробництва і застосування техніки або складу матеріалу.

Раціоналізаторська пропозиція є новою для підприємства, якому вона подана, якщо згідно з наявними на даному підприємстві джерелами інформації ця пропозиція не була відома в мірі, достатній для її практичного застосування.

Раціоналізаторська пропозиція є корисною для підприємства, якщо її використання дає змогу підвищити економічну ефективність або одержати інший позитивний ефект цим підприємством.

Правова охорона прав на раціоналізаторську пропозицію засвідчується Свідоцтвом на раціоналізаторську пропозицію, що видається юридичною особою, якій подано раціоналізаторську пропозицію.

Право на одержання Свідоцтва на раціоналізаторську пропозицію має автор раціоналізаторської пропозиції, яким визнається фізична особа, творчою працею якої створено раціоналізаторську пропозицію.

Такою особою може бути не лише працівник юридичної особи, якій подається рацпропозиція, але й будь-яка інша фізична особа.

Не визнається автором рацпропозиції фізична особа, яка не внесла особистого творчого вкладу в створенні раціоналізаторської пропозиції, а надала автору лише технічну, організаційну чи матеріальну допомогу або сприяла оформленню прав на рацпропозицію.

Особа, яка бажає отримати Свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію і має на це право, подає юридичній особі (підприємству) заявку.

Заявка на одержання Свідоцтва на раціоналізаторську пропозицію повинна містити:

- 1) заяву на видачу Свідоцтва;
- 2) опис рацпропозиції;
- 3) креслення у разі необхідності.

Юридична особа, яка прийняла до розгляду заявку на раціоналізаторську пропозицію, повинна її зареєструвати і протягом місяця є дати реєстрації прийняти щодо неї рішення.

Після прийняття рішення про визнання пропозиції раціоналізаторською автору має бути видане Свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію, яке:

- 1) підтверджує визнання пропозиції раціоналізаторською;
- 2) дату її подання;
- 3) авторство на рацпропозицію.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію визнаються:

- 1) автор рацпропозиції;
- 2) юридична особа, які ця пропозиція подана.

Відповідно до ч.1 ст. 484 ЦК України автор раціоналізаторської

Пропозиції має право на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана.

Різновидом добросовісного заохочення вважається винагорода за використання рацпропозиції.

Право на винагороду має автор рацпропозиції протягом 2-х років від дати початку її використання юридичною особою.

Розмір винагороди визначається угодою між автором та юридичною особою, і не може бути меншим:

1) 10 відсотків доходу, одержуваного щорічно юридичною особою від використання рацпропозиції;

2) 2 відсотків від частки собівартості продукції (робіт, послуг), що припадає на рацпропозицію, корисний ефект від якої не впливає на одержання доходу.

Винагорода виплачується відповідно до договору, але не пізніше 3 місяців після закінчення кожного року використання рацпропозиції.

5. Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин регулюється Гл. 42 ЦК України

Законом України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р.

Законом України «Про племінну справу у тваринництві» в ред. Закону від 21.12.1999 р.

Правова охорона за цими нормативними актами надається:

1) сорту рослин;

2) породі тварин.

Об'єктом сорту рослин може бути окрема група рослин, зокрема: клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція.

Об'єктом племінного тваринництва може бути: велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні, птиця, риба, бджоли, шовкопряди, хутрові звірі, яких розводять з метою одержання від них певної продукції.

Сорт рослин вважається придатним до набуття права інтелектуальної власності на нього якщо він є:

1) новим;

2) вирізняльним;

3) однорідним;

4) стабільним.

Сорт вважається новим якщо він до дати подання заявки не продавався або іншим способом не передавався для комерційного використання на території України протягом 1 року, а на території іншої держави – протягом 4 років (щодо деревних та чагарникових культур – 6 років).

Сорт вважається вирізняльним, якщо за проявом його ознак він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту.

Сорт вважається однорідним, якщо з урахуванням особливостей його розмноження рослини цього сорту залишаються достатньо схожими за своїми основними ознаками.

Сорт вважається стабільним, якщо його основні ознаки залишаються незмінними після неодноразового розмноження.

Вимоги щодо придатності до набуття прав інтелектуальної власності на породи тварин встановлюються Законом.

Майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин та породи тварин засвідчуються патентом, який видається Установою.

Майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, породи тварин засвідчується державною реєстрацією.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин спливає через 30 років, а щодо дерев та винограду – через 35 років, що підліковується з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав.

Право на поширення сорту рослин, породи тварин є чинним з дати, наступної за датою його державної реєстрації, та діє безстроково.

Право на державну реєстрацію та одержання патенту на сорт рослин, породу тварин мають:

- 1) селекціонер (автор сорту, породи);
- 2) роботодавець, якщо сорт чи породу створено у зв'язку з виконанням службових обов'язків або за дорученням роботодавця;
- 3) правонаступники автора або роботодавця;
- 4) перший заявник, якщо сорт чи породу створено двома чи більше авторами незалежно один від одного.

Особа, яка бажає здійснити державну реєстрацію сорту рослин, породи тварин та одержати патент на них, і має на це право, подає до Установи заявку.

Заявка складається українською мовою і повинна містити:

- 1) заяву про реєстрацію сорту, породи;
- 2) опис сорту, породи;
- 3) відомості про походження сорту, породи;
- 4) відомості про інші заявки щодо цього сорту, породи;
- 5) відомості про здійснене комерційне використання;
- 6) інші визначені Установою відомості.

Після подання заявки до Установи закладом експертизи проводиться експертиза сорту росли, породи тварин.

За результатами проведеної експертизи приймається рішення про державну реєстрацію прав на сорт рослин, породи тварин у Реєстрі патентів і/або Реєстрі сортів, порід.

Внесені до Реєстру сортів, пород та Реєстру патентів відомості публікуються в періодичному офіційному виданні Установи.

В місячний строк від дати державної реєстрації прав на сорт, породу Установою видається Патент або Свідоцтво про авторство на сорт, породу.

6. Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є:

- 1) право на використання комерційної таємниці;
- 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

Органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, яка є комерційною таємницею та створення якої потребує значних зусиль і яка надана їм з метою отримання встановленого законом дозволу на діяльність, пов'язану з фармацевтичними, сільськогосподарськими, хімічними продуктами, що містять нові хімічні сполуки. Ця інформація охороняється органами державної влади також від розголошення, крім випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання.

Органи державної влади зобов'язані охороняти комерційну таємницю також в інших випадках, передбачених законом.

Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці.

ТЕМА 4 ПРАВОВА ОХОРОНА ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ УЧАСНИКІВ ТОВАРНОГО ОБІГУ, ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

1. *Право інтелектуальної власності на комерційне найменування.*
2. *Право інтелектуальної власності на торговельну марку (знак для товарів і послуг).*
3. *Право інтелектуальної власності на географічне зазначення.*

1. Комерційне найменування – це найменування під яким суб'єкт господарювання виступає в цивільному обороті і яке індивідуалізує його серед інших учасників цивільного обороту.

Згідно з ч.1 ст. 159 Господарського кодексу України суб'єктом права на комерційне найменування є:

- 1) юридична особа – суб'єкт господарювання;
- 2) фізична особа-підприємець.

Відповідно до ст. 90 ЦК України комерційне найменування юридичної особи повинно містити інформацію про:

- 1) організаційно-правову форму;
- 2) назву.

Для окремих організаційно-правових форм закон може встановлювати додаткові вимоги. Так, відповідно до ст. 119 та 133 ЦК України найменування повного та командитного товариств має містити імена (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія»

Фізична особа-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище чи ім'я.

Комерційне найменування юридичної чи фізичної особи підприємців може внесено до відповідного реєстру в порядку встановленому законом.

Право інтелектуальної власності на комерційне найменування є чинним з моменту першого використання цього найменування. Цей момент, як правило, співпадає з моментом державної реєстрації юридичної особи.

Комерційне найменування отримує правову охорону за наявності певних умов:

- 1) якщо воно дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших;
- 2) не вводить в оману споживачів щодо справжньої діяльності цієї особи (відповідає характерові діяльності цієї особи);

- 3) якщо воно є оригінальним, тобто не повторює найменування, що уже використовується іншим суб'єктом.

Правова охорона права на комерційне найменування надається його суб'єктові без обов'язкового подання заявки на нього чий його реєстрації і незалежно від того є чи не є комерційне найменування частиною торговельної марки.

Правовій охороні підлягає як повне так і скорочене комерційне найменування суб'єкта господарювання, якщо воно фактично використовується ним в господарському обороті.

Майнові права на комерційне найменування:

- 1) право на використання комерційного найменування;
- 2) право перешкоджати іншим особам неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке найменування;
- 3) інші майнові права, встановлені законом.

Відповідно до ч.2 ст. 490 ЦК України майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування передаються іншій особі лише разом з цілісним майновим комплексом особи, якій ці права належать, або його відповідною частиною.

Особисті немайнові права на комерційне найменування не виникають.

2. Торговельною маркою (знаком для товарів і послуг) відповідно до ст. 492 ЦК України може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (робіт, послуг), що виробляються (надаються, виконуються) однією особою, від товарів (робіт, послуг), що виробляються (надаються, виконуються) іншими особами.

Такими позначеннями можуть бути:

- 1) слова;
- 2) літери;
- 3) цифри;
- 4) зображувальні елементи;
- 5) комбінації кольорів.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на торговельну марку є фізичні та юридичні особи, які виробляють продукцію, надають послугу чи виконують роботу. Право інтелектуальної власності на певну торговельну марку може одночасно належати кільком фізичним та (або) юридичним особам.

Права інтелектуальної власності на торговельну марку відповідно до ч.1 ст. 494 ЦК України засвідчується свідоцтвом. Це означає, що вони виникають з моменту видачі особі свідоцтва Установою з прав інтелектуальної власності.

Строк дії свідоцтва становить 10 років від дати подання заявки до Установи і продовжується Установою за клопотанням власника свідоцтва щоразу на 10 років, за умови сплати збору у встановленому порядку.

Набуття права інтелектуальної власності на торговельну марку, яка має міжнародну реєстрацію або визнана в установленому порядку добре відомою, не вимагає засвідчення свідоцтвом.

Правова охорона надається знаку, який не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та на який не поширюються підстави для відмови в наданні правової охорони, встановлені Законом «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг».

Не можуть одержати правову охорону позначення, передбачені у ст. 5 Закону, зокрема, які зображують або імітують:

- державні герби, прапори та інші державні символи (емблеми);
- офіційні назви держав;
- емблеми, скорочені або повні найменування міжнародних міжурядових організацій;
- офіційні контрольні, гарантійні та пробірні клейма, печатки;
- нагороди та інші відзнаки.

Такі позначення можуть бути включені до знака як елементи, що не охороняються, якщо на це є згода відповідного компетентного органу або їх власників.

Майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку

- 1) право на використання торговельної марки;
- 2) виключне право перешкоджати неправомірному використанню торговельної марки, в тому числі забороняти іншим особам використовувати її без його згоди;

Виключне право власника свідоцтва забороняти іншим особам використовувати без його згоди зареєстрований знак не поширюється на:

- здійснення будь-якого права, що виникло до дати подання заявки або, якщо було заявлено пріоритет, до дати пріоритету заявки;
- використання знака для товару, введеного під цим знаком в цивільний оборот власником свідоцтва чи за його згодою, за умови, що власник свідоцтва не має вагомих підстав забороняти таке використання у зв'язку з подальшим продажем товару, зокрема у разі зміни або погіршення стану товару після введення його в цивільний оборот;
- використання кваліфікованого зазначення походження товару, що охороняється відповідно до Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів»
- некомерційне використання знака;
- усі форми повідомлення новин і коментарів новин;

– добросовісне застосування ними своїх імен чи адрес.

3) виключне право дозволяти використання торговельної марки;

4) право передавати будь-якій особі право власності на торговельну марку повністю або відносно частини зазначених у свідоцтві товарів і послуг, на підставі договору.

5) право проставляти поряд із знаком попереджувальне маркування, яке вказує на те, що цей знак зареєстровано в Україні.

6) власник свідоцтва, який здійснює посередницьку діяльність, має право на основі договору з виробником товарів або особою, що надає послуги, використовувати свій знак поряд із знаком зазначених осіб, а також замість їх знака.

3. Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 року.

Зазначення походження товару - термін, що охоплює (об'єднує) такі терміни:

- просте зазначення походження товару;
- кваліфіковане зазначення походження товару;

Просте зазначення походження товару - будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару.

Кваліфіковане зазначення походження товару - термін, що охоплює (об'єднує) такі терміни:

- назва місця походження товару;
- географічне зазначення походження товару;

Назва місця походження (далі - НМП) товару - назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із зазначеного географічного місця та має особливі властивості, виключно або головним чином зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами або поєднанням цих природних умов з характерним для даного географічного місця людським фактором;

Географічне зазначення походження (далі - ГЗП) товару - назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із цього географічного місця та має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора;

Суб'єктами права інтелектуальної власності на географічне зазначення є виробники товарів, асоціації споживачів, інші особи, визначені законом.

Відповідно до ч.1 ст. 501 ЦК України право інтелектуальної власності на географічне зазначення виникає з дати державної реєстрації цього права.

Правова охорона простого зазначення походження товару надається на підставі його використання.

Правова охорона простого зазначення походження товару полягає у недопущенні використання зазначень, що є неправдивими (фальшивими) чи такими, що вводять споживачів в оману щодо дійсного географічного місця походження товару.

Просте зазначення походження товару не підлягає реєстрації.

Законом надається правова охорона кваліфікованим зазначенням походження товарів на підставі їх реєстрації, яка діє безстроково від дати реєстрації.

Свідоцтво про реєстрацію права на використання кваліфікованого зазначення походження товару видається Установою. Свідоцтво, що посвідчує реєстрацію права на використання кваліфікованого зазначення походження товару, діє протягом 10 років від дати подання заявки. Строк дії свідоцтва продовжується Установою на наступні 10 років на підставі заяви, поданої власником свідоцтва, протягом останнього року дії свідоцтва, за умови надання підтвердження спеціально уповноваженого органу, що власник свідоцтва виробляє товар у географічному місці, зазначеному в Реєстрі, а характеристики товару відповідають характеристикам, занесеним до Реєстру. У випадку втрати чи зіпсування свідоцтва його власнику видається дублікат свідоцтва у порядку, встановленому Установою. За видачу дубліката свідоцтва сплачується.

Правова охорона надається кваліфікованому зазначенню походження товару, що вказує на конкретне географічне місце, з якого походить товар, і на яке не поширюються встановлені цим Законом підстави для відмови в наданні правової охорони.

Правова охорона надається назві місця походження товару, щодо якої виконуються такі умови:

- а) вона є назвою географічного місця, з якого даний товар походить;
- б) вона вживається як назва даного товару чи як складова частина цієї назви;
- в) у вказаному цією назвою географічному місці об'єктивно існують характерні природні умови чи поєднання характерних природних умов і людського фактора, що надають товару особливих властивостей порівняно з однорідними товарами з інших географічних місць;
- г) позначуваний цією назвою товар має відповідні властивості, що виключно або головним чином зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи поєднанням цих умов з характерним для даного географічного місця людським фактором;
- д) виробництво (видобування) і переробка позначуваного цією назвою товару здійснюються в межах зазначеного географічного місця.

Правова охорона надається географічному зазначенню походження товару, щодо якого виконуються такі умови:

- а) воно є назвою географічного місця, з якого даний товар походить;
- б) воно вживається як назва даного товару чи як складова частина цієї назви;
- в) у вказаному цією назвою географічному місці наявні характерні умови та/або людський фактор, що надають товару певних якостей чи інших характеристик;
- г) позначуваний цією назвою товар має певні якості, репутацію чи інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами та/або людським фактором;
- д) хоча б основна складова позначуваного цією назвою товару виробляється та/або переробляється в межах зазначеного географічного місця.

Права інтелектуальної власності на географічні зазначення.

Власник свідоцтва має право:

- а) використовувати зареєстроване кваліфіковане зазначення походження товару;
- б) вживати заходів щодо заборони використання кваліфікованого зазначення походження товару особами, які не мають на це права;
- в) вимагати від осіб, що порушили його права, припинення цих порушень і відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку.
- г) наносити поряд із кваліфікованим зазначенням походження товару попереджувальне маркування для інформації про те, що це зазначення зареєстровано в Україні.

Власник свідоцтва не має права:

- а) видавати ліцензію на використання кваліфікованого зазначення походження товару;
- б) забороняти (перешкоджати) спеціально уповноваженим органам здійснювати контроль за наявністю в товарі особливих властивостей та інших характеристик, на підставі яких зареєстровано кваліфіковане зазначення походження товару та/або право на його використання.

ТЕМА 5 ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

- 1. Об'єкти авторського права і суміжних прав.*
- 2. Суб'єкти авторського права і суміжних прав.*
- 3. Особисті немайнові і майнові авторські та суміжні права.*
- 4. Захист авторського права та суміжних прав.*

1. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва.

Твір науки, літератури і мистецтва визнається об'єктом авторського права, якщо він відповідає двом умовам:

1) має творчий характер (є новим та оригінальним, результатом особистої творчої діяльності людини, яка створила твір; не вважається об'єктом авторського права запозичення твору іншої особи);

2) має об'єктивну форму вираження (твір повинен міститися у певному джерелі, придатному для сприйняття, наприклад, викладений письмово, виголошений усно, записаний за допомогою електронно-цифрових знаків тощо; не вважаються об'єктами правової охорони авторського права будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, якщо вони не мають зовнішньої форми виразу).

Відповідно до ст. 433 ЦК України об'єктами авторського права є результати інтелектуальної, творчої діяльності, які належать до трьох груп:

- 1) літературні та художні твори;
- 2) комп'ютерні програми;
- 3) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності.

До літературних та художніх творів належать:

- письмові твори (романи, поеми, статті та ін.);
- усні твори (лекції, промови, проповіді та ін.);

- сценічні твори (драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, ін.);
- музичні твори (з текстом або без тексту);
- аудіовізуальні твори;
- твори живопису, архітектури, скульптури та графіки;
- фотографічні твори;
- твори ужиткового мистецтва (декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо);
- ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки;
- похідні твори (переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів);
- збірники творів, якщо вони за добром або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

Твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них та незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.

Твори, які не є об'єктами авторського права:

- 1) акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади;
- 2) державні символи України, грошові знаки, емблеми тощо, затверджені органами державної влади;
- 3) повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації;
- 4) інші твори, встановлені законом (твори народної творчості (фольклор), розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники тощо).

Відповідно до ст. 449 ЦК України об'єктами суміжних прав є:

- а) виконання;
- б) фонограми;
- в) відеограми;
- г) програми (передачі) організацій мовлення.

Правовій охороні підлягають усі твори літератури, науки та мистецтва, а також об'єкти суміжних прав незалежно від їх призначення, змісту, цінності, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо), а також способу чи форми їх вираження.

2. Відповідно до ст. 435 ЦК України первинним суб'єктом авторського права є автор твору.

За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства).

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

Суб'єктами авторського права є також інші фізичні та юридичні особи, які

набули прав на твори відповідно до договору або закону.

Для сповіщення про свої права особа, яка має авторське право може використовувати міжнародний знак охорони авторського права. Цей знак складається з таких елементів:

- латинська літера «С», взята у коло, - ©;
- ім'я особи, яка має авторське право;
- рік першої публікації твору.

Знак охорони авторського права проставляється на оригіналі та і кожному примірнику твору.

Суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у Міністерстві освіти і науки України (Постанова КМУ від 27.12.2001 р. Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір).

У разі реєстрації авторського права його суб'єктові видається Свідоцтво. Особа, яка володіє свідоцтвом вважається суб'єктом авторського права.

Відповідно до ст. 436 ЦК авторське право на твір може одночасно належати кільком особам, творчою працею яких створено твір.

Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить співавторам спільно, незалежно від того, становить такий твір одне нерозривне ціле чи складається з частин, кожна з яких може мати ще й самостійне значення.

Кожен із співавторів зберігає своє авторське право на створену ним частину твору, яка має самостійне значення.

Відносини між співавторами можуть бути визначені договором. У разі відсутності такого договору авторське право на твір здійснюється всіма співавторами спільно.

Відповідно до ст. 450 ЦК первинними суб'єктами суміжних прав є:

- 1) виконавець;
- 2) виробник фонограми;
- 3) виробник відеограми;
- 4) організація мовлення.

За відсутності доказів іншого виконавцем, виробником фонограми, відеограми, програми (передачі) організації мовлення вважається особа, ім'я (найменування) якої зазначено відповідно у фонограмі, відеограмі, їх примірниках чи на упаковці, а також під час передачі організації мовлення.

Для сповіщення про свої права виконавець чи виробник фонограми, відеограми може використовувати міжнародний знак охорони суміжного права. Цей знак складається з таких елементів:

- латинська літера «Р», взята у коло, - р ;
- ім'я (назва) особи, яка має суміжне право;
- рік першої публікації фонограми (відеограми).

За відсутності доказів іншого, виконавцем, виробником фонограми, відеограми вважається особа, ім'я (назва) якої зазначена на фонограмі, відеограмі та їх примірниках або на їх упаковці.

Суб'єктами суміжних прав є також інші особи, які набули таких прав відповідно до договору чи закону.

Відповідно до ст. 451 ЦК:

- право інтелектуальної власності на виконання виникає з моменту першого його здійснення;
- право інтелектуальної власності на фонограму чи відеограму виникає з моменту її вироблення;
- право інтелектуальної власності на передачу (програму) організації мовлення виникає з моменту її першого здійснення.

3. Суб'єктам авторського права або суміжних прав належать особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності на результати їх інтелектуальної, творчої діяльності.

Особисті немайнові права автора:

- 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності (ст. 423 ЦК);
- 2) вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо;
- 3) забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору;
- 4) обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору;
- 5) на недоторканність твору.

Автор має право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню або іншій зміні твору чи будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора, а також супроводженню твору без його згоди ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо.

б) право доступу до твору образотворчого мистецтва (при передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо), за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору).

Відповідно до ст. 440. ЦК майновими правами інтелектуальної власності на твір є:

- 1) право на використання твору;

Використанням твору є його:

- опублікування (випуск у світ);
- відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі;
- переклад;
- переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни;
- включення складовою частиною до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій тощо;
- публічне виконання;
- продаж, передання в найм (оренду) тощо;
- імпорт його примірників, примірників його перекладів, переробок тощо.

Використанням твору є також інші дії, встановлені законом

- 2) виключне право дозволяти використання твору;
- 3) право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) право на плату за використання твору;
- 5) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Право слідування (відповідно до ст. 448 ЦК автор має невідчужуване право на одержання грошової суми у розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням оригіналу, здійсненим автором. Зазначена сума сплачується продавцем оригіналу твору).

Відповідно до ст. 444 ЦК твір може бути вільно, без згоди автора та інших осіб, та безоплатно використаний будь-якою особою:

1) як цитата з правомірно опублікованого твору або як ілюстрація у виданнях, радіо- і телепередачах, фонограмах та відеограмах, призначених для навчання, за умови дотримання звичаїв, зазначення джерела запозичення та імені автора, якщо воно вказане в такому джерелі, та в обсязі, виправданому поставленою метою;

2) для відтворення у судовому та адміністративному провадженні в обсязі, виправданому цією метою;

3) в інших випадках, передбачених законом.

- вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору;
- вільне відтворення примірника твору для навчання;
- вільне відтворення примірника твору в особистих цілях;
- тощо.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір спливає через сімдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів, який пережив інших співавторів, крім випадків, передбачених законом.

Після закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір він може вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятками, встановленими законом.

Відповідно до ст. 452 ЦК майновими правами інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав є:

- 1) право на використання об'єкта суміжних прав;
- 2) виключне право дозволити використання об'єкта суміжних прав;
- 3) право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта суміжних прав, у тому числі забороняти таке використання;
- 4) право на отримання винагороди за відтворення об'єкта суміжних прав;
- 5) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на виконання спливає через п'ятдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком здійснення першого запису виконання, а за відсутності такого запису - з 1 січня року, наступного за роком здійснення виконання.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на фонограму, відеограму спливає через п'ятдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком її опублікування, а за відсутності такого опублікування протягом п'ятидесяти років від дати її вироблення - з 1 січня року, наступного за роком вироблення фонограми, відеограми.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на передачу (програму) організації мовлення спливає через п'ятдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком її першого здійснення.

4. За захистом свого авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти авторського права та суміжних прав мають право звертатися в установленому порядку до суду та інших органів відповідно до їх компетенції.

При порушеннях будь-якою особою авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав мають право:

а) вимагати визнання та поновлення своїх прав, у тому числі забороняти дії, що порушують авторське право і (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;

б) звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право та (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;

в) подавати позови про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

г) подавати позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;

д) вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі призупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту, в порядку, передбаченому Митним кодексом України;

е) вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;

є) вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав.

Суд має право постановити рішення чи ухвалу про:

1) відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права і (або) суміжних прав, з визначенням розміру відшкодування;

2) відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права і (або) суміжних прав;

3) стягнення із порушника авторського права і (або) суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення;

4) виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу;

5) заборону опублікування творів, їх виконань чи постановок, випуску примірників фонограм, відеограм, їх сповіщення, припинення їх розповсюдження, вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення, публікацію у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо у ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права і (або) суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення цих прав;

б) вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, інформацію про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів та об'єктів суміжних прав, засобів обходу технічних засобів та про канали розповсюдження.

При визначенні розмірів збитків, які мають бути відшкодовані особі, права якої порушено, а також для відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд зобов'язаний виходити із суті порушення, майнової і моральної шкоди, завданої особі, яка має авторське право і (або) суміжні права, а також із можливого доходу, який могла б одержати ця особа. У розмір збитків, завданих особі, права якої порушено, додатково можуть бути включені судові витрати, понесені цією особою, а також витрати, пов'язані з оплатою допомоги адвоката.

При визначенні компенсації, яка має бути виплачена замість відшкодування збитків чи стягнення доходу, суд зобов'язаний у встановлених пунктом «г» ч.2 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» межах визначити розмір компенсації, враховуючи обсяг порушення та (або) наміри відповідача.

Суд може постановити рішення про накладення на порушника штрафу у розмірі 10 відсотків суми, присудженої судом на користь позивача. Сума штрафів передається у встановленому порядку до Державного бюджету України.

Суд може постановити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту. Це стосується також усіх кліше, матриць, форм, оригіналів, магнітних стрічок, фотонегативів та інших предметів, за допомогою яких відтворюються примірники творів, фонограм, відеограм, програм мовлення, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх відтворення і для виготовлення засобів обходу технічних засобів захисту.

За рішенням суду вилучені контрафактні примірники творів (у тому числі комп'ютерні програми і бази даних), фонограм, відеограм, програм мовлення на вимогу особи, яка є суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав і права якої порушено, можуть бути передані цій особі. Якщо ця особа не вимагає такої передачі, то контрафактні примірники підлягають знищенню, а матеріали і обладнання, що використовувалися для відтворення контрафактних примірників, підлягають відчуженню із перерахуванням виручених коштів до Державного бюджету України.

ТЕМА 6 ПРАВОВА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОБ'ЄКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1. Загальна характеристика договорів на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

2. Ліцензійний договір.

3. Договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності.

4. Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності.

1. Сфера застосування договорів на розпорядження правами інтелектуальної власності визначається з урахуванням предмету цих договорів.

За цим критерієм в ЦК України виділяється кілька договорів на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності:

1) ліцензійний договір;

2) договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності;

3) договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності;

4) інші договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

Договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності укладається у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності такий договір є нікчемним.

Законом можуть бути встановлені випадки, в яких договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може укладатись усно.

Згідно з ч.1 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» в усній форсі формі може укладатися договір про використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо).

Ці договори відповідно до закону не підлягають державній реєстрації

Вони реєструються лише на вимогу ліцензіара або ліцензіата (сторін договору).

За договором на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності передається ліцензія на право використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Цю ліцензію слід відрізняти від ліцензій, що видаються на право здійснення певних видів господарської діяльності.

Видання ліцензій у сфері інтелектуальної власності регулюється приватноправовими нормами, а ліцензій у сфері господарювання – публічно-правовими.

Можливість видачі ліцензії на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності обмежується законом. Наприклад, не можуть видаватися ліцензії щодо: географічних зазначень.

Використання ліцензії на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності визначається певною сферою:

1) видами майнових прав, що надаються ліцензіату;

2) територією, на яку поширюються ці права;

3) строком дії ліцензії.

Учасниками правовідносин у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є:

- ліцензіар;
- ліцензіат.

Ліцензіар – особа, яка видає ліцензію, тобто фізична або юридична особа, якій належить виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Ліцензіат – особа, якій надається дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Відповідно до ч.2 ст. 1108 ЦК ліцензія може бути оформлена:

- 1) як окремий документ;
- 2) як складова частина ліцензійного договору.

Ліцензії на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності поділяються на три види:

- 1) виключну;
- 2) одиничну;
- 3) невиключну.

Виключна ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері.

Одинична ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у зазначеній сфері.

Згідно з невиключною ліцензією ліцензіар не позбавлений права використовувати відповідний об'єкт у сфері, що обмежена цією ліцензією, та права видавати ліцензії на використання об'єкта у зазначеній сфері іншими особам.

2. За ліцензійним договором одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензію) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін. За загальною характеристикою він є:

- 1) двостороннім;
- 2) реальним;
- 3) відплатним.

Сфера застосування ліцензійного договору в ЦК розширена порівняно із спеціальним законодавством: поширюється як на об'єкти авторського права, так і на об'єкти права промислової власності.

Ліцензійний договір є одним із варіантів оформлення ліцензії на використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Мета цього договору полягає у наданні дозволу (видачі ліцензії) на використання певного об'єкта права інтелектуальної власності.

Істотні умови ліцензійного договору визначаються у ч.3 ст. 1109 ЦК, відповідно до якої до них належать:

- 1) вид ліцензії;
- 2) сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором);

3) розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності;

4) інші умови, включені до договору за домовленістю сторін.

Разом з тим, у ч. 4 ст. 1109 ЦК закріплено презумпцію невиключної ліцензії, якщо їх вид не зазначено у договорі.

Якщо сторони не визначили територію, на яку поширюються права інтелектуальної власності, нею вважається територія України.

Плата за використання об'єкта права інтелектуальної власності може визначатися у формі:

- 1) фіксованого платежу (паушальний платіж);
- 2) періодичних виплат (роялті);
- 3) комбінованих платежів.

Якщо в ліцензійному договорі про видання або інше відтворення твору винагорода визначається у вигляді фіксованої грошової суми, то в договорі має бути встановлений максимальний тираж твору.

Ліцензійний договір укладається на строк, встановлений договором, який повинен спливати не пізніше спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності.

У разі відсутності у ліцензійному договорі умови про строк договору він вважається укладеним на строк, що залишився до спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності, але не більше ніж на п'ять років.

Якщо за шість місяців до спливу зазначеного п'ятирічного строку жодна із сторін не повідомить письмово другу сторону про відмову від договору, договір вважається продовженим на невизначений час.

У цьому випадку кожна із сторін може в будь-який час відмовитися від договору, письмово повідомивши про це другу сторону за шість місяців до розірвання договору, якщо більший строк для повідомлення не встановлений за домовленістю сторін.

3. За договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності одна сторона (особа, що має виключні майнові права) передає другій стороні частково або у повному складі ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах.

За загальною характеристикою він є:

- 1) двостороннім;
- 2) реальним;
- 3) відплатним.

На відміну від ліцензійного договору, цей договір передбачає передання всіх або частини виключних майнових прав інтелектуальної власності особою, якій такі права належать, іншій особі.

Ліцензіар, крім випадків виключної ліцензії, зберігає право використовувати відповідний об'єкт, в тому числі у сфері, обмеженій дією ліцензії.

Ліцензійний договір має строковий характер. Договір про передання виключних прав передбачає безповоротне передання (відчуження) виключних майнових прав інтелектуальної власності.

Цей договір не поширюється на майнові права інтелектуальної власності на такі об'єкти:

- 1) наукові відкриття;
- 2) географічне зазначення;

3) комерційне найменування (лише разом з цілісним майновим комплексом особи, якій ці права належать – ч.2 ст. 490 ЦК).

Предметом цього договору є виключні майнові права на певний об'єкт права інтелектуальної власності (як частина цих прав, так і всі права у повному складі).

У ч.3 ст. 1113 ЦК встановлено перелік умов, що не можуть бути предметом цього договору:

- умови, що погіршують становище творця відповідного об'єкта або його спадкоємців порівняно зі становищем, передбаченим ЦК чи іншим законом;
- умови щодо обмеження права творця на створення інших об'єктів інтелектуальної власності.

4. За договором про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності одна сторона (творець - письменник, художник тощо) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установлений строк.

Цей договір є:

- 1) двостороннім;
- 2) консенсуальним;
- 3) відплатним.

На відміну від ліцензійного договору, на момент укладення цього договору відповідного об'єкта права інтелектуальної власності ще не існує (його створення є одним із обов'язків творця).

Цей договір слід відрізнити від договору підряду.

Різним є характер виконуваної роботи: робота творця є творчою, а її результатом є створення об'єкта права інтелектуальної власності (складання вірша, написання картини тощо). Робота ж підрядчика не є творчою – вона має, як правило, технічний характер (ремонт квартири, пошиття одягу тощо).

На відміну від ліцензійного договору однією із сторін цього договору (особою, яка виконує замовлення) може бути лише фізична особа, тобто, творець твору.

Метою цього договору є не лише створення, але використання створеного твору. Тому, відповідно до ч.2 ст. 1112 ЦК договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності повинен визначати способи та умови використання цього об'єкта замовником.

Певними особливостями характеризуються договори про створення за замовленням і використання творів образотворчого мистецтва (скульптури, картини, малюнки, гравюри, дизайн тощо).

Вони існують, як правило, лише в одному екземплярі.

Оригінал твору образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, переходить у власність замовника.

При цьому майнові права інтелектуальної власності на цей твір залишаються за його автором, якщо інше не встановлено договором.

Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності не може містити умов, що обмежують право творця цього об'єкта на створення інших об'єктів.

Такі умови є нікчемними.

ТЕМА 7. ГОСПОДАРСЬКЕ ДОГОВІРНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, МЕТОД

- 1. Поняття господарського договірнього права України.*
- 2. Метод договірнього права.*
- 3. Аналогія права та аналогія закону як засоби подолання прогалів в регулюванні договірних відносин.*

1. Проблема визначення правової природи договірнього права є однією з найбільш дискусійних.

Одні вчені стверджують:

- що договірне право є монопольним інститутом цивільного права; другі - переконані,
- що воно є комплексним правовим інститутом (цілісної нормативної підсистемою комплексного характеру);
- треті - виділяють у межах кожної галузі права, яка містить у своєму правовому інструментарії договір, галузевий інститут договору.

Договірне право є сукупністю норм, що регулюють відносини, що виникають на:

- переддоговірної стадії (стадії укладання договору)
- стадії виконання договору, і відповідно встановлюють:
- принципи договірних відносин;
- правила та порядок укладання договорів;
- права та обов'язки сторін;
- порядок виконання договірних зобов'язань;
- правові наслідки неналежного виконання (невиконання) договірних зобов'язань і способи захисту порушених прав сторін договору тощо.

В сучасних умовах розвитку економічних відносин договір є універсальною правовою конструкцією, яка опосередковує виникнення різних видів правовідносин, і здатний вирішувати різні проблеми як у сфері приватних та у сфері публічних правовідносин.

Договір як інструмент правового регулювання поряд з традиційним застосуванням у сфері приватного права, в сучасних умовах застосовується і в сфері публічного права (публічно-правовий договір), державне регулювання суспільних відносин в якому, як правило, здійснюється виключно адміністративно-правовими методами.

Договір – це унікальне правове засіб, яке дозволяє здійснювати як нормативне, так і індивідуальне правове регулювання, і виступає засобом координації правового регулювання.

Договори, за своїм змістом поділяються на:

1. Договори у сфері цивільно-правових відносин
2. Договори у сфері господарсько-правових відносин
3. Договори в сфері сімейних правовідносин
4. Договори у сфері трудових правовідносин
5. Договори у сфері земельних правовідносин
6. Договори у сфері аграрних правовідносин

7. Договори у сфері екологічних правовідносин
8. Договори в сфері адміністративних правовідносин
9. Договори у сфері фінансових правовідносин
10. Договори у сфері конституційних правовідносин

Видатний англійський історик права XIX в. Р. Мейн зазначав, що серед усіх загальних положень, що стосуються сучасного суспільного устрою, жодне не визнається з більшою здатністю, ніж те, що наше суспільство відрізняється від суспільного устрою попередніх поколінь розширенням сфери договору.

Важливо відзначити те, що у цивільних і господарських правовідносинах договір визнається джерелом права, тобто однією з форм вираження права. В теорії існує значна кількість визначень поняття джерел права.

Загалом під джерелами права слід розуміти нормативно-правові акти (законодавство), а також інші форми (засоби, інструменти) правового регулювання, на основі яких визначені правовідносини можуть виникати, змінюватися та припинятися. Крім того, вони (джерела) є самодостатнім мірилом і основою для врегулювання в установленому порядку будь-якого спору (конфлікту), що виник з таких відносин.

2. Методи господарського договірного права:

1. Метод автономних рішень суб'єктів господарських відносин – суб'єкти господарювання мають право скласти ініціативи приймати будь-які рішення, які не суперечать законодавству України. В межах цього методу суб'єкти господарювання можуть самостійно планувати господарську діяльність, вільно обирають предмети господарських договорів, визначають зобов'язання в них і всі необхідні елементи господарських взаємовідносин.

2. Метод владних приписів – господарюючі суб'єкти підпорядковуються тим моделям правовідносин, що визначені законодавчо. Це може бути, наприклад, додержання заборон на здійснення підприємницької діяльності, дотримання певних спеціальних режимів і таке інше.

3. Метод рекомендації – держава регулює поведінку суб'єктів господарювання шляхом рекомендації можливих моделей правовідносин. Наприклад, встановлюються зразкові форми договорів, методичні рекомендації щодо здійснення певних видів господарської діяльності і таке інше.

Названі методи використовуються в залежності від конкретних господарських ситуацій, державного інтересу і таке інше.

3. Норми цивільного права регулюють найбільш типові й характерні для певного етапу суспільного розвитку майнові та немайнові відносини. Проте, навіть найдосконаліша система права не може охопити все розмаїття суспільних відносин, які потребують правового регулювання.

Так, безпосередньо у законодавстві відсутня правова регламентація багатьох питань, які виникають на практиці у зв'язку з медичним обслуговуванням, внутрішніми перевезеннями пасажирів місцевим транспортом, функціонуванням громадянського харчування та іншими видами повсякденного обслуговування.

Під прогалиною у праві розуміють випадки, коли певні суспільні відносини потребують правового регулювання, але воно не передбачене конкретним законом, правовою нормою. Засобом усунення прогалин є правотворчість: прийняття нових норм або редагування застарілих.

Але суди не можуть чекати, поки прогалину в праві усуне законодавець, і не надавати захисту інтересам громадян і організацій, посиляючись на відсутність нормативної бази. Вихід полягає у тому, що суду надається право розглядати такого роду справи за допомогою аналогії.

Аналогія закону і аналогія права як засоби усунення прогалин у законодавстві передбачені у ст. 8 ЦК України: «Якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону)».

Отже, аналогія закону має місце, якщо:

- 1) відносини, щодо яких виник спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання;
- 2) ці відносини не регулюються будь-якими конкретними нормами права;
- 3) вирішення спору, що виник, не можливе, виходячи із засад і змісту законодавства;
- 4) є закон, який регулює схожі відносини і може бути застосований до цих відносин.

Вирішуючи справу шляхом використання аналогії закону, суд повинен не лише посилатися на конкретну норму закону, а й обґрунтовувати, чому він вважає можливим її застосувати. Наприклад, за відсутністю Закону України «Про оренду» до орендних відносин застосовувалися правові норми, які регулювали відносини найму. У певних випадках законодавець з метою «нормативної економії» сам вказує на необхідність застосувати аналогічний закон. Так, до договору міни застосовується цілий ряд норм (статей), які регулюють відносини, що виникають за договором купівлі-продажу.

Зустрічаються і більш суттєві прогалини у законі. У ньому бувають відсутні не лише прямі норми, а й аналогічні. Такі прогалини заповнюються за допомогою аналогії права, тобто такі цивільні відносини регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (ч. 2 ст. 8 ЦК).

Суд може приймати рішення, виходячи з аналогії права, якщо:

- відносини, щодо яких виник спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання;
- ці відносини не регулюються не лише будь-якими конкретними нормами права, а й взагалі відсутні правові норми, які регулюють подібні відносини;
- виходячи із загальних засад законодавства (справедливості, добросовісності, розумності тощо), суд може розглянути справу по суті.

У цьому випадку суд, обґрунтовуючи рішення, повинен зазначити якими саме засадами він керувався.

ТЕМА 8 ДЖЕРЕЛА ТА ПРИНЦИПИ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. *Загальна характеристика джерел господарського договірної права України.*
2. *Господарське законодавство України у сфері укладання та виконання договорів (внутрішньо-національний рівень). Можливість застосування до змісту договору національного законодавства іноземних країн; поняття колізійних норм.*
3. *Звичай ділового обороту (торговельні звичаї), узвичаєння, заведений порядок як регулятори господарсько-договірних відносин.*
4. *Принципи договірної права та їх закріплення у чинному законодавстві.*

1. Основними джерелами права є:

Нормативно-правовий акт (Конституція, Міжнародні договори ратифіковані Україною, Закони, підзаконні нормативно-правові акти);

Міжнародний договір (конвенції, пакти, угоди про правову допомогу);

Правовий звичай (в першу чергу стосується торгівлі);

Цивільно-правової та господарсько-правової договір;

Нормативно-правовий договір (внутрішньодержавні нормативні договори (типові договори, примірні статuti, «формуляри», установчі договори про створення господарських товариств, статuti господарських товариств); б) міждержавні (міжнародні) нормативні договори (угоди, конвенції, пакти і т. п.).

Правовий прецедент (виключно з точки зору Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, в 17 ст. якого прямо встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права).

Доктрина (висновки вчених) - визнаються джерелом права тільки в деяких країнах.

Найбільш важливими джерелами договірної права є нормативно-правові акти, цивільно-правові та господарсько-правові договори та правові звичаї.

Основна увага в нашому курсі буде приділено договору в господарському обороті, який має важливе значення в регулюванні відносин у сфері здійснення господарської діяльності.

Відповідно до ч. 7 ст. 179 чинного Цивільного кодексу України, господарські договори укладаються за правилами встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Враховуючи зазначене, правовій науці завжди була властива неоднорідність поглядів на договір у господарському обороті.

Одні вчені визначали такий договір:

- як звичайний загальногромадянський,
- а другі - як особливий вид цивільного договору;
- треті - як комплексний правовий інститут, одночасно утворений нормами як цивільного, так і господарського;
- четверті - як самостійний правовий інститут.

Положення про договір як самостійному джерелі господарського права містяться в декількох статтях ЦК.

У відповідності зі ст. 174 ГК господарські зобов'язання можуть виникати з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але, які йому не суперечать.

За ч. 2 ст. 175 ЦК майнові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК.

Згідно ст. 179 ГК майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами - юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями (ч. 1).

При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству (ч. 4). Це положення стосується як договорів, передбачених законодавством, так і договорів, законодавством не передбачено (понайменованих і не понайменованих договорів).

Коли ми говоримо про договір як про самостійне джерело права, то маємо на увазі не нормативні договори, до яких у теорії нормативного договору відносяться:

а) внутрішньодержавні нормативні договори (типові договори, примірні статuti, «формуляри», установчі договори про створення господарських товариств, статuti господарських товариств);

б) міждержавні (міжнародні) нормативні договори (угоди, конвенції, пакти і т. п.), а договір, не передбачений актами господарського і цивільного законодавства.

Такий договір укладається виключно в результаті власного волевиявлення сторін, а його зміст визначається без посилання на чинні норми, що регулюють певні договори, в тому числі із застосуванням аналогії закону.

Укладений таким чином договір виступає єдиним регулятором суспільних відносин, породжуваних їм.

Суд або інший орган, який розглядає спори, що впливають з такого договору, може і зобов'язаний вирішити їх з посиланням лише на його умови, оскільки законодавством він не регулюється або сторони відступили від чинних положень законодавства.

В умовах ринкової економіки використання регулятивних можливостей юридичних норм в значній мірі звужується, оскільки в них неможливо передбачити всі деталі відносин, що виникають в рамках господарського обороту. Разом з тим в сфері ринкових відносин набули поширення «микронорми» (індивідуальні норми, що виходять від самих учасників суспільних відносин).

Внаслідок одноманітного повторення учасниками ринкових відносин цілого ряду микронорм (однорідної практики застосування) сформувалися самостійні позаюридичні форми права (звичаї, узвичаєння, заведений порядок, «формулярний право»), сфера застосування яких на сьогодні не обмежується виключно договірною діяльністю. (З їх допомогою формуються стандарти здійснення підприємницької діяльності в рамках різних товарних ринків.)

2. Господарське законодавство – це самостійна галузь законодавства, що являє собою систему нормативних актів, правила яких регулюють господарські відносини щодо організації і здійснення господарської діяльності у галузі суспільного виробництва і обігу.

Ознаками та особливостями господарського законодавства є те, що воно включає в себе норми двох і більше галузей права. Приміром, ЗУ «Про господарські товариства» містить норми, що належать до господарського, цивільного, адміністративного, фінансового, трудового та інших галузей права. Деякі інші акти є навпаки одногалузевими. Наприклад, Положення про поставку продукції виробничо-технічного призначення.

Іншою ознакою господарського законодавства є множинність НПА, що зумовлено розгалуженою сферою регулювання ГП. ГП регулює широкий спектр суспільних відносин: банкрутство, договори, монопольне законодавства та багато іншого.

Крім того, множинність джерел ГП зумовлена різними формами власності і зумовлена також тим, що неможливо кодифікувати в одному НПА все господарське законодавство.

Ознакою господарського законодавства є пов'язаність з правом інших країн і з міжнародними договорами.

Поняття «господарське законодавство» досить широке, так як ним охоплюється як ГКУ, господарські Закони, так і інші НПА, за питань господарської діяльності – це акти міністерств, державних комітетів та інших органів виконавчої влади.

До господарського законодавства можна віднести, наприклад, статuti, акти про структурні підрозділи підприємств. А тому джерелом юридичної сили таких нормативних актів є компетенція і повноваження господарюючих суб'єктів.

За юридичною силою господарське законодавство функціонує як вертикальна ієрархічна система нормативних актів.

Класифікація НПА господарського законодавства:

1. Акти, норми яких є загальними правилами функціонування господарських правовідносин. Вони містяться у ГКУ, ЦКУ та інших кодексах.

2. Компетенційні акти – визначають права і обов'язки господарських суб'єктів щодо їх господарювання.

3. Акти планування, програмні. Наприклад, програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки, затверджена Постановою КМУ.

Конституція України має найвищу юридичну силу, встановлює загальні та галузеві принципи регулювання господарських відносин, гарантії для здійснення господарської підприємницької діяльності. Наприклад, забезпечення захисту прав усіх суб'єктів власності і господарювання, соціальна спрямованість економіки, рівність усіх суб'єктів права власності перед законом.

Державний захист прав споживачів, контролювання якості і безпеки.

Господарські кодекси (далі – ГК), прийняті і діють у багатьох зарубіжних країнах. В Україні ГК прийнято 16 січня 2003 року і набрав чинності з 1 січня 2004 року. ГК встановлює основи господарської діяльності, має на меті забезпечення зростання ділової активності, розвиток підприємництва, підвищення ефективності суспільного виробництва, соціальна спрямованість виробництва, підтвердження суспільного господарського порядку, сприяння

гармонізації економіки України з іншими економічними системами. ГК складається з 9 Розділів.

Серед господарських Законів виділяють закони про види та про правовий статус суб'єктів господарювання. Це ЗУ «Про господарські товариства», ЗУ «Про кооперацію», ЗУ «Про захист економічної конкуренції», ЗУ «Про страхування», ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність», ЗУ «Про НБУ», ЗУ «Про банки і банківську діяльність».

До підзаконних НПА відносять Укази Президента України, наприклад, Указ «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії», Указ «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку», Розпорядження Президента України. Також, до підзаконних НПА відносять Постанови КМУ з господарських питань. Наприклад, Постанова КМУ «Про перетворення державних і казенних підприємств».

Відповідно до ст. 9 КУ діючі міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України. ЗУ «Про міжнародні договори» від 29.06.2004 року. Відповідно до цього ЗУ міжнародні договори, що укладені у письмовій формі з іноземною державою, або іншим суб'єктом міжнародного права, які регулюються міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься міжнародний договір в одному, чи декількох документів, і незалежно від його міжнародного найменування.

Класифікація міжнародних договорів:

1. За кількістю учасників:

– Двосторонні (наприклад, договори про торгово-економічне співробітництво, про міжнародні перевезення, транспорт, про взаємний захист інвестицій, про вільну торгівлю і такі інші.);

– Багатосторонні (наприклад, Женевські вексельні конвенції двадцятих років, Гаазької конференції з міжнародного приватного права, Міжнародного інституту з комунікацій міжнародного приватного права, Комісії ООН з права міжнародної торгівлі, Всесвітня організація інтелектуальної власності та інші).

2. За предметом:

– Зовнішньоекономічні (наприклад, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 1980 р.);

– Про захист інвестицій (Конвенція про заснування багатостороннього агентства по гарантіям інвестицій 1985 р.);

– По транспорту (Конвенція про міжнародні залізничні перевезення вантажів, пасажирів та багажу від 1980 р.).

3. За нормативним складом:

– Договори, що містять виключно матеріальні норми;

– Договори, що містять колізійні норми;

– Змішані міжнародні договори (містять як матеріальні, так і колізійні норми).

4. За суб'єктами створення:

– Ті міжнародні договори, що створення державами (наприклад Угода про створення всесвітньої організації торгівлі);

– Про створення союзів (наприклад, Договір про створення економічного союзу);

– Договори, що створені міжнародними організаціями (Договір всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право).

5. За рівнем:

– Міждержавні – договори найвищого рівня, які укладаються від імені держав.

– Міжурядові – які укладаються від імені уряду держави (Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення).

– Міжвідомчі – укладаються між відомствами країни.

Договори вищого рівня не повинні суперечити договорам нижчого рівня.

6. За суб'єктами учасників:

– Регіональні - відкриті для держав окремого регіону (Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності від 1992 року, лише для країн СНД);

– Універсальні - розраховані на широке застосування (Венська конвенція про охорону літературних художніх творів від 1886 року)

7. За потребами трансформації:

– Самовиконувані – для цих договорів не потрібно прийняття додаткових договорів у внутрішньому праві;

– Несамовиконувані – мають загальний характер, і для їх застосування потрібно прийняття відповідного НПА у кожній окремій державі-учасниці.

8. За суб'єктом укладання:

– Укладені Україною;

– УРСР (Діє Віденська конвенція про правонаступництво держав);

– СРСР (А також ЗУ «Про правонаступництво» від 1991 року – ст. 6, 7).

3. Ст. 38 Статуту міжнародного суду ООН визначає, що звичай – є доказом загальної практики, визнаний у якості правової норми. Звичаї визнаються найстарішою формою правового регулювання. Їх зачатки знаходять ще у стародавньому світі, а перші кодифікації звичаїв відомі нам з періоду середньовіччя.

Достоїнствами звичаїв називають їх гнучкість, відповідність потребам практики, а до недоліків звичаїв зараховуються невизначеність, неузгодженість, нечіткість, розрізненість, складність у розпізнаванні, стихійність.

Випадки потреби у застосуванні звичаїв є нечисленними. В умовах сучасної правової системи ГП звичаї, в основному, застосовуються у зовнішньоекономічній діяльності, для регулювання міжнародної торгівлі, при торгівельному мореплавстві, перевезеннях, для банківських, розрахункових відносин, при поставці.

На необхідність у застосуванні звичаїв вказують численні норми міжнародних НПА, наприклад, ст. 9 Віденської конвенції Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів зазначає, що сторони зв'язані будь-яким звичаєм, щодо якого вони домовились. Застосування звичаїв передбачено і у внутрішніх НПА, наприклад, ст. 6 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачає, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при укладанні контракту мають право використовувати відомі міжнародні звичаї. А також, ст. 6 Кодексу Торгівельного мореплавства і ст. 28 ЗУ «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Для міжнародних звичаїв характерно те, що їх кодифікацією займаються міжнародні організації. Наприклад, Міжнародна торгова палата (м. Париж). Правила «Інкотермс» (правила кодифікації міжнародних комерційних термінів).

Крім того Міжнародна торгова палата здійснює кодифікацію уніфікованих правил по форс мажорним обставинам і багато інших кодифікацій.

Йорк-Антверпенські правила YAR.

Звичаї, що суперечать договору або закону не застосовуються.

Класифікація звичаїв:

1. *За ступенем обов'язковості:*

- Імперативні;
- Диспозитивні.

2. *За нормативним складом:*

- Матеріальні;
- Колізійні;

3. *За предметом регулювання:*

- Договірні;
- Не договірні.

4. *За розповсюдженням:*

- Міжнародні;
- Національні;
- Місцеві.

5. *Серед міжнародних звичаїв розрізняють:*

- Торгівельні звичаї;
- Звичаї торговельного мореплавства;
- Звичаї ділового обігу.

Обов'язковим для звичаїв є загальні умови, типові стандарти-контракти, проформи, керівництва по договорам і формуляри, що застосовуються для певних видів господарських відносин. Ці документи мають рекомендаційний характер, вони можуть розроблятися самими учасниками господарського обігу (наприклад, транснаціональними корпораціями, міжнародними неурядовими організаціями).

Від звичаїв потрібно розрізняти узвичаєння. Вони не є нормами права і носять допоміжний технічний характер. Узвичаєння можуть визначати деталі угод, допомагають подолати прогалини по контрактах, використовуються для тлумачення умов контрактів, для з'ясування раціонального порядку виконання зобов'язань і таке інше.

За допомогою узвичаєнь може визначатися терміни, які використовуються в контрактах.

Відомі міжнародні організації узагальнюють наявні в різних країнах стандарти здійснення тих чи інших видів підприємницької діяльності і готують відповідні кодекси поведінки, мають природу міжнародних звичаїв - складової Lex mercatoria.

Крім того, мікронорма може використовуватися одноразово і купувати тільки форми договірної умови, зміст якої самостійно узгоджене сторонами, відмовилися скористатися правилом, запропонованим диспозитивною нормою чинного законодавства.

Про значне розширення регулятивних можливостей мікронорм свідчить і те, що в цілому ряді юридичних норм передбачена можливість альтернативного

саморегулювання («якщо інше не передбачено в договорі»). Мікронорми насамперед утворюють зміст прийнятих, заведеного порядку, частково «формулярного права».

Одним із специфічних джерел договірної права є звичай. Правовий звичай шанувався вітчизняними правознавцями, як вираз народного світосприйняття. На думку деяких вчених норми звичайного права тримаються на внутрішній силі суспільства, старого і сильніше держава, що робить неможливим подолання цієї сили однією державою.

На жаль, за роки радянської влади звичай був повністю витіснений з правового поля нашої держави, за винятком хіба що застосування міжнародних звичаїв у зовнішньоекономічних відносинах, які здійснювали спеціальні зовнішньоторговельні загальносоюзні державні об'єднання.

У ч. 1 ст. 6 Закону України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» було встановлено, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при складанні тексту зовнішньоекономічного договору (контракту) мають право використовувати відомі міжнародні звичаї.

Визначення звичаю як джерела цивільного права були закріплені в ст. 7 ЦК, якою встановлено, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

ГК не містить статті на кшталт ст. 7 ЦК. Однак звичай в ньому також визнається джерелом регулювання господарських відносин шляхом зазначення у положеннях окремих статей.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 265 ЦК умови договорів поставки повинні викладатися сторонами відповідно до вимог Міжнародних правил щодо тлумачення термінів «Інкотермс», згідно ч. 3 ст. 344 ЦК міжнародні розрахунки регулюються, в тому числі, банківськими звичаями, до яких відносяться, наприклад, Уніфіковані правила по інкасо (редакція 1978 р., публікація МТП № 322), Уніфіковані правила і звичаї для документарних акредитивів (редакція 1993 року, публікація МТП № 500), які є нічим іншим, як систематизованими склепіннями міжнародних звичаїв. У ч. 1 ст. 32 ЦК вказується на торгіві та інші чесні звичаї у підприємницькій діяльності.

У сучасному діловому обороті все більшого значення набувають так звані договірні формуляри, які є певною сукупністю типових (стандартних) умов договорів, заздалегідь розробляються як окремими підприємцями, так і національними або міжнародними організаціями та призначені для багаторазового застосування.

Використання формулярів у процесі укладення договорів набуло досить широкі масштаби через систематичний і масовий характер самого суспільного виробництва і пов'язане з необхідністю оптимізації договірної процесу.

Це призвело до появи правового явища, яке у правовій літературі називається «формулярного правом», що представляє собою сукупність «проформ», різних за своїм правовим значенням.

«Проформа» - це певна конфігурація об'єднаних, заздалегідь підготовлених договірних умов, розрахованих на майбутнє регулювання прав та обов'язків сторін певного господарського, зокрема комерційного, договору.

Вона розробляється:

- 1) і затверджується КМУ, іншим органом державної влади або управління;
- 2) міжнародними та вітчизняними організаціями, діяльність яких спрямована на упорядкування комерційного обороту;
- 3) самими підприємцями.

У першому випадку «проформа» набуває юридичну природу, вона може об'єктивуватися:

– у примірному договорі, рекомендованому органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;

– типовому договорі, затвердженому КМУ,

– чи іншим органом державної влади у випадках, передбачених законом, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови.

Спільним для названих юридичних форм договірних права є те, що розробляються зазначені «проформи» суб'єктами, наділеними владними повноваженнями у сфері господарювання, а розрізняються ступенем можливості сторін договору певним чином впливати на її зміст.

Найбільш яскравими прикладами другої різновиди «проформ» як поза-юридичних форм договірних права є розроблені :

1) Міжнародною торговою палатою модельні (типові) договори:

- про комерційне представництво
- про реалізацію товарів дистриб'юторами,
- про міжнародної комерційної концесії (франчайзинг)
- про придбання товарів для подальшого перепродажу;

2) «Правові поради» Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) для міжнародних зустрічних торговельних угод.

4. Принципи регулювання господарських договірних відносин – це ті начала, що визначають характер регулювання господарських відносин. В окремих випадків вони можуть застосовуватися безпосередньо.

До основних принципів господарського договірних права відносяться наступні:

1. Забезпечення економічної багатоманітності.
2. Свобода господарської діяльності та ініціативи.
3. Свобода руху капіталів, товарів, послуг.
4. Рівний захист усіх суб'єктів господарювання.
5. Демоніполізація економіки і розвиток конкуренції.
6. Обмежене втручання держави в господарську діяльність.
7. Забезпечення національних інтересів, наприклад, шляхом науково-технічних розробок.
8. Захист споживачів.
9. Декриміналізація і детінізація економіки.
10. Захист національного товаровиробника.
11. Забезпечення правопорядку і законності в господарській діяльності.

ТЕМА 9 ОСНОВИ ВЧЕННЯ ПРО ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

1. *Поняття та види господарських зобов'язань.*
2. *Підстави виникнення господарських зобов'язань.*
3. *Публічні зобов'язання у сфері господарювання.*
4. *Суб'єктний склад організаційно-господарських зобов'язань.*
5. *Загальні умови виконання господарських зобов'язань.*
6. *Підстави припинення господарських зобов'язань.*

1. Згідно ч. 1 ст. 173 ГК господарські зобов'язання – це зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері господарювання, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона) повинен вчинити певну дію господарського або управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта, а друга сторона (управлена) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Підстави виникнення господарських зобов'язань передбачені ст. 174 ГК і ст. 11 ЦК.

Згідно ст. 173 ГК слід виділити такі види господарських зобов'язань:

1. Майново-господарські зобов'язання, якими визнаються цивільно-правові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь іншої сторони, або утриматись від неї, а управлена сторона має право вимагати виконання її обов'язку стосовно цих дій. Суб'єктами можуть бути:

- Суб'єкти господарювання, визначені у ст. 55 ГК, визначені в ЦК та в спеціальних законах.

- Не господарюючі суб'єкти юридичні особи, які вступають у відносини із суб'єктами господарювання з метою забезпечення власних господарських потреб.

- Органи державної влади, які наділені господарською компетенцією.

- Органи місцевого самоврядування, які діють в межах господарської компетенції.

2. Організаційно-господарські зобов'язання (Ст. 176) – це зобов'язання, які виникають в процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити управлінсько-господарську дію, або утриматись від неї, а управлена сторона має право виконання її обов'язку.

2. Підстави виникнення:

1. Безпосередньо з акту законодавства, який регулює господарську діяльність.

2. З акта управління господарською діяльністю (наприклад, прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання).

3. З господарських договорів.

4. Інших договорів, передбачених законом.

5. Інших правочинів, що не суперечать закону.

6. В наслідок заподіяння шкоди суб'єкту, або суб'єктом господарювання.

7. У наслідок придбання або збереження майна суб'єкта господарювання.

8. У результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів.

9. В наслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

10. На підставі рішення суду чи спеціально уповноваженого органу щодо накладення у передбачених законом випадках санкцій на порушників.

3. Публічні зобов'язання суб'єктів господарювання є різновидом майново-господарських зобов'язань, оскільки виникають вони при здійсненні господарської діяльності. Публічні зобов'язання мають місце у тих сферах господарювання, де їх наявність обумовлена об'єктивними технологічними особливостями виробництва і реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг. Це - діяльність з енергопостачання, газопостачання, централізованого водопостачання і водовідведення, з перевезення транспортом загального користування, з надання послуг зв'язку, біржових послуг та інша подібна діяльність. Публічний характер відповідного зобов'язання визначається законом (законами України «Про трубопровідний транспорт», «Про електроенергетику», «Про поштовий зв'язок» та ін.) або установчими документами суб'єкта господарювання. Публічні зобов'язання мають на меті забезпечення безперебійного й ефективного функціонування економіки та захисту прав промислових споживачів.

Словосполучення «кожному, хто до нього звертається на законних підставах», що міститься у тексті частини 1 коментованої статті, розуміє другу сторону зобов'язання, якою може бути суб'єкт господарювання чи інший учасник господарських відносин.

Визначальною особливістю публічного зобов'язання є те, що його сторона – суб'єкт господарювання, зобов'язаний здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів, - не має права безпідставно відмовитися від участі у такому зобов'язанні. У разі безпідставного ухилення від виконання публічного зобов'язання такий суб'єкт господарювання повинен відшкодувати другій стороні завдані цим збитки у загальному порядку відповідно до Цивільного кодексу. Він не має права також надавати перевагу одному споживачеві перед іншими, крім випадків, передбачених законодавством.

Правила, обов'язкові для сторін публічного зобов'язання, встановлюють, зокрема, затверджені постановами Кабінету Міністрів України «Правила користування телеграфним зв'язком», «Правила користування місцевим телефонним зв'язком», «Правила користування міжміським та міжнародним телефонним зв'язком», «Правила надання послуг поштового зв'язку», «Порядок постачання електричної енергії споживачам», «Порядок забезпечення галузей національної економіки та населення природним газом» та ін. Правила щодо ціноутворення передбачені постановою Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)». Умови конкретних зобов'язань, що не відповідають зазначеним правилам або встановленим цінам, визнаються недійсними.

4. Суб'єкти організаційно-господарських зобов'язань:

- Органи державної влади, наділені господарською компетенцією – щодо підпорядкованих їм державних підприємств та інших господарських організацій будь-якої форми власності.
- Органи місцевого самоврядування щодо комунальних підприємств та організацій.
- Господарські об'єднання щодо підприємств-учасників.
- Холдингові компанії щодо корпоративних підприємств, які входять до складу холдингу.
- Головне підприємство промислово-фінансової групи щодо інших учасників такої групи.
- Учасники господарських організацій корпоративного типу, які володіють корпоративними правами.
- Суб'єкти господарювання, які наділені управлінськими повноваженнями щодо інших суб'єктів на підставі укладених між ними договорів підприємницького характеру.

5. Господарські зобов'язання підлягають виконанню за місцем, визначеним законом, господарським договором, або місцем, яке визначене змістом зобов'язання.

У разі, якщо місце виконання сторонами не визначене, то зобов'язання повинно бути виконане:

1. За зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на нерухоме майно – будівля, земельна ділянка та інше.

2. За грошовими зобов'язанням – за місцезнаходженням управленої сторони на момент виникнення зобов'язання, або за її новим місцезнаходженням, якщо управлена сторона своєчасно про це повідомила зобов'язану сторону.

3. За іншими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місце проживання – якщо ФО) зобов'язаної сторони.

Також ГК визначає, що зобов'язання має бути виконаним:

1. В повному обсязі.

2. Вчасно, а саме у встановлені законом та (або) договором строки.

6. Припинення господарських зобов'язань передбачене ГК – ст. 202 – 208 ГК.

Підстави припинення господарського зобов'язання:

1. Виконанням, проведеним належним чином.

2. Зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання.

3. У разі поєднання управленої та зобов'язаної сторони в одній особі.

4. За згодою сторін.

5. У разі розірвання зобов'язання або визнання недійсним такого зобов'язання за рішенням суду.

6. Через неможливість виконання такого зобов'язання: виникнення обставин, за які жодна із сторін не відповідає та інші підстави, визначені законодавством.

7. В інших випадках, передбачених ГК або іншими ЗУ.

ТЕМА 10 ПРАВОВІ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1. Поняття господарсько-договірної відповідальності та зміст принципу її невідворотності.

2. Форми реалізації господарсько-договірної відповідальності. Строки позовної давності під час реалізації господарсько-договірної відповідальності у судовому порядку.

3. Досудовий порядок реалізації господарсько-договірної відповідальності.

4. Стягнення збитків за порушення господарсько-договірних зобов'язань.

5. Оперативно-господарські санкції як засіб господарсько-договірної відповідальності.

6. Застосування штрафних санкцій за порушення господарсько-договірних зобов'язань.

1. Господарсько-правова відповідальність – це зазнавання суб'єктом господарювання несприятливих економічних наслідків від застосування санкцій за вчинене правопорушення, у порядку, передбаченому ГК, іншими законодавчими актами і договорами.

До ознак господарської відповідальності належать:

1. Суб'єктами відповідальності є суб'єкти господарювання, їх структурні підрозділи, учасники господарських відносин, у тому числі органи державної влади, що здійснюють контроль за дотриманням правил ведення господарської діяльності.

2. При притягненні до господарської відповідальності відбуваються настання несприятливих наслідків економічного характеру, незалежно від того, чи застосовуються грошові санкції, або такі санкції, що обмежують правоздатність.

3. Відповідальність застосовується у формі певної системи економічних санкцій, передбачених господарським законодавством, укладеними договорами і локальними актами суб'єктів господарювання.

4. Відповідальність застосовується тільки у випадку правопорушення, протиправних дії або бездіяльності. При цьому мова йде про невиконання або неналежне виконання перед контрагентами у внутрішньогосподарських відносинах, а також при порушенні правил здійснення господарської діяльності.

5. Відповідальність настає незалежно від вини правопорушника.

Підстави ГВ.

Підставою господарської відповідальності є вчинення правопорушення суб'єктом господарювання. Розрізняють:

1. Договірні правопорушення – це правопорушення на стадії виникнення договорів(порушення строків укладання договорів, процедури врегулювання розбіжностей, укладання договорів, що суперечать вимогам закону, інтересам держави і суспільства, а також цілям діяльності ЮО). До договірних правопорушень відносять:

– Порушення строків виконання договірних зобов'язань щодо поставки продукції і товарів, перевезення вантажів, виконання робіт;

– Порухення господарських зобов'язань щодо якості продукції, виконання робіт, надання послуг;

– Порухення державної дисципліни цін, що пов'язане з виконанням договорів;

– Порухення у сфері кредитних та розрахункових відносин.

2. Позадовіріні правопорушення – порушення законодавства про захист економічної конкуренції (наприклад, антиконкурентні узгоджені дії, зловживання монопольним становищем). До позадовіріних правопорушень відносять:

– Порухення прав власника.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання, чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення.

У разі якщо інше не передбачене законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами зокрема:

1. Порухення зобов'язань контрагентами правопорушника.

2. Відсутність на ринку необхідних для виконання зобов'язання товарів.

3. Відсутність у боржника необхідних коштів.

Принципи ГВ:

1. Потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі. Передбачена законом відповідальність виробника чи продавця за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі.

2. Сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника, без згоди другої сторони, від виконання прийнятих зобов'язань в натурі.

3. У господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника або продавця продукції.

Функції ГВ:

Функції ГВ – це сукупність дій щодо застосування до правопорушника у сфері господарювання передбачених законом чи договором санкцій, а також правових наслідків такого застосування.

Функції:

1. *Стимулююча* – передбачає спонукання, тобто негативне стимулювання правопорушника до припинення правопорушення і до реального виконання зобов'язання. Негативне стимулювання означає, що особа, яка вчинила господарське правопорушення несе певні майнові витрати внаслідок застосування до неї економічних санкцій. Ця функція має на меті задовольнити економічний інтерес потерпілого суб'єкта шляхом економічного і майнового стимулювання правопорушника до правомірних дій, а також суспільний інтерес у забезпеченні потреб у продукції, роботах і послугах.

2. *Штрафна* – господарська відповідальність є ретроспективною реакцією на вчинені протиправні діяння у вигляді покарання такими санкціями, як неустойка, штраф, пеня.

3. *Попередження (превентивна)* – внаслідок відповідальності застосовуються правові заходи, спрямовані на усунення причин та умов правопорушення.

4. *Компенсаційна (відновлювальна)* – ця функція господарсько-правової відповідальності полягає у відновленні порушеного майнового стану потерпілого шляхом застосування на його користь компенсаційних майнових санкцій, що стягуються з правопорушника.

5. *Інформаційна (сигналізаційна)* – вона свідчить про неблагополучний стан, хиби і вади у господарській діяльності. Це інформація про необхідність вжиття відповідних заходів щодо поліпшення справ і наведення порядку на підприємстві та організації.

2 *Форми та види ГВ.*

Форми ГВ:

1. Відшкодування збитків – це універсальна форма відповідальності. Вона може застосовуватись у випадку порушення будь-якого господарського зобов'язання. Відшкодування збитків здійснюється у всіх випадках, якщо інше прямо не передбачене законом, причому спеціальної домовленості між суб'єктами господарських відносин тут непотрібно. Головне для застосування цієї форми відповідальності у тому, щоб вчинене правопорушення тягло за собою настання у суб'єкта господарювання збитків.

Збитками визнається об'єктивне зменшення майнових благ суб'єкта господарювання, що ущемляє його інтереси і виражається в розходах, траті, пошкодженні майна і неотриманні доходів. За загальним правилом збитки повинні бути відшкодовані повністю.

2. Сплата штрафних санкцій – така форма відповідальності виконує каральну, стимулюючу функцію, сприяє дотриманню правопорядку в господарській діяльності і застосовується тільки тоді, якщо вона передбачена законом чи договором. Розмір цієї відповідальності залежить від ступеня господарської небезпеки правопорушення і не залежить від суми спричинених збитків. Ця форма відповідальності застосовується не лише до горизонтальних, але і у вертикальних відносинах, коли штрафні санкції застосовуються органами державної влади. Отже, ця форма відповідальності застосовується незалежно від збитків, а залежить лише від факту правопорушення.

3. Обмеження правосуб'єктності – ця форма відповідальності може бути використана самими учасниками господарських відносин в оперативному порядку. Ця відповідальність не має на меті обмежити майновий стан суб'єкта господарювання. Об'єктом її впливу є конкретне суб'єктивне право, що належить правопорушнику. Ця форма відповідальності може застосовуватись незалежно або на ряду зі штрафною відповідальністю, причому як контрагентом, так і органом державної влади, але у випадках, що прямо передбачено або договором, або законом.

4. Застосування оціночних санкцій – ця форма відповідальності застосовується переважно щодо державних підприємств і їх структурних підрозділів. Використовується при неефективній роботі підприємства за звітний період, шляхом зниження розміру заохочувальних фондів. Розміри цієї відповідальності визначаються або вищестоящими господарськими органами, або самими суб'єктами господарювання по відношенню щодо власних структурних підрозділів.

5. Визнання банкрутом – це надзвичайна санкція, що застосовується за передбаченою в законі процедурою у випадку неплатоспроможності суб'єкта господарювання.

Види ГВ

1. В залежності від структури правопорушення і розподілу відповідальності розрізняють:

- Дольову відповідальність – настає за порушення зобов'язання декількома суб'єктами за договорами, або у випадку об'єднання засобів суб'єктів господарювання для вирішення господарських завдань. Визначається через частку кожного з учасників.

- Солідарну відповідальність – застосовується у випадку, що передбачений у законі, і можливою є тоді, коли є декілька суб'єктів господарювання на стороні боржника. За цієї умови кредитор має право вибору сплати штрафних санкцій або відшкодування збитків від усіх, або від будь-кого з боржників.

- Субсидіарну відповідальність – це передбачена законом або договором відповідальність третьої особи за боржника. Це може бути відповідальність гаранта чи поручителя.

2. За обсягом виділяють:

- Повну відповідальність – відшкодування контрагенту чи державі усіх видів збитків.

- Обмежену відповідальність – законодавче виключення з принципу повного відшкодування збитків, коли у нормах права встановлюється максимальний розмір збитків, що повинні бути відшкодовані, або коли є припис про нестягнення з боржника певних видів збитків.

- Підвищену відповідальність – встановлюється для особливо серйозних правопорушень і може бути передбачена як законом, так і договором.

Санкції: поняття, види, порядок застосування

Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для цього настають несприятливі економічні та (або) правові наслідки.

У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій:

1. Відшкодування збитків.

2. Штрафні санкції – господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), які учасники господарських відносин зобов'язані сплатити у разі порушення ними правил здійснення господарської діяльності, невиконання, або неналежне виконання господарського зобов'язання. Розмір штрафних санкцій – ст. 231 ГК. У разі, якщо належить до сплати штрафні

санкції надмірно великі, порівняно зі збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкції. При цьому повинні бути взяті до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; майнові та інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу.

3. Оперативно-господарські санкції – це заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушення зобов'язання, що можуть використовуватися самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. До суб'єкта, який порушив зобов'язання, можуть бути використані лише ті оперативно-господарські санкції, що передбачені договором. Цей вид санкції застосовується незалежно від вини суб'єкта, який порушив зобов'язання. Види оперативно-господарських санкцій – ст. 236 ГК.

4. Адміністративно-господарські санкції – це заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідації його наслідків. Ці санкції можуть застосовуватись уповноваженим органом державної влади або органами місцевого самоврядування. Види – ст. 239 ГК. Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення правопорушення, але не пізніше року з дня порушення суб'єктом господарювання правил здійснення господарської діяльності.

Щодо інших санкцій застосовуються загальні і спеціальні строки позовної давності.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

6 Порядок застосування санкцій

Якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, що не покриті санкціями. Законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли допускається стягнення тільки штрафних санкцій, коли збитки можуть бути стягнені у повній сумі штрафних санкцій, а також випадки, коли за вибором кредитора можуть бути стягнені або збитки, або штрафні санкції.

Вимогу щодо сплати штрафних санкцій може заявити учасник господарських відносин, права та інтереси якого порушені, або органи державної влади, наділені господарською компетенцією.

Порядок сплати визначається договором.

ТЕМА 11 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1. *Поняття та загальна правова характеристика господарського договору.*
2. *Класифікація господарських договорів.*
3. *Істотні умови господарських договорів.*
4. *Поняття та правове значення попереднього договору у сфері господарювання.*
5. *Поняття та правове значення договору приєднання у сфері господарювання.*

1. ГК прямо не містить норми про господарський договір (дефініція відсутня). Згідно ст. 626 ЦК договір – це угода двох або більше сторін, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків.

Поняття договору взагалі використовується в юридичній практиці як:

1. Це юридичний факт, який лежить в основі виникнення певного зобов’язання між сторонами.

2. Договір як документ, який підтверджує факт виконання прав та обов’язків сторін за цим договором.

Виходячи з логіки ГК, а саме ст. 179, слід визначити, що господарський договір – це зафіксоване в спеціальному правовому документі на підставі угоди зобов’язання учасників господарських відносин, які спрямовані на забезпечення їх господарської діяльності, які ґрунтуються на оптимальному врахуванні інтересів сторін.

Ознаки ГД:

1. Особливий суб’єктний склад такого договору (суб’єкти господарювання).
2. Спрямованість на забезпечення господарської діяльності.
3. Поєднання в господарському договорі майнових та організаційних елементів.
4. ГД частіше застосовує як одну із умов договору так звані «захисні застереження» (Постанова КМУ №444 від 21.06.1995 року). Це можуть бути валютно-цінові застереження, про конфіденційність і т.д.
5. Особливий порядок укладення ГД.
6. Застосування в юридичній практиці примірних та типових договорів.

2. Типові та примірні договори є формою державного регулювання договірних відносин. Типові договори затверджуються КМУ, або іншим органом державної влади у разі, коли сторони не можуть відступати від змісту такого договору (наприклад, типовий концесійний договір, затверджений КМУ і т.д.).

Примірні договори мають як правило рекомендаційний характер, оскільки визначають бажану певну модель (наприклад, примірний договір про перевезення вантажів автомобільним транспортом, міському та міжміському сполученні, затверджене Мінтрансом 14.10.1997 року).

Укладення окремих видів ГД у деяких випадках до повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

1. Державний контракт чи державне замовлення.
2. Договори приватизації державного та комунального майна.
3. Договори оренди державного та комунального майна.
4. Концесійні договори.

У сфері господарського обороту укладаються два різновиди публічного договору:

1. Публічний господарсько-управлінський договір – укладається з приводу організації і упорядкування господарської діяльності. Публічний суб'єкт, вступаючи у зазначені договірні відносини реалізує свою господарську компетенцію (приклад: договір на реалізацію інвестиційного проекту у спеціальних економічних зонах).

2. Публічний підприємницький договір – зміст складає певна комерційна операція, в якій публічний суб'єкт виступає як партнер професійного комерсанта, реалізуючи виключну господарсько-договірну правосуб'єктність (приклад: приватизаційний договір, договір концесії, угоди про розподіл продукції).

3. Істотні умови господарських договорів – це умови, визнані законом або необхідні для договорів даного виду, а також умови щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода. Істотною умовою є ціна договору.

Відповідно до ст.ст. 189 – 191 ГК у ГД можуть застосовуватися такі ціни:

1. Вільні ціни (встановлюються за погодженням сторін – принцип свободи договору).

2. Державні ціни, в тому числі фіксовані, а бо регульовані ціни.

3. Комунальні ціни.

4. Попередній договір – це договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку у певний термі укласти договір у майбутньому, але на умовах, що встановлені попереднім договором.

Попередній договір породжує складні відносини між сторонами, але водночас виконує захисну функцію від можливої відмови однієї зі сторін укласти договір. За попереднім договором сторони домовляються у певний строк укласти договір про передачу майна, надання послуг, виконання робіт. При цьому основний господарський договір повинен бути укладений протягом одного року.

Попередній договір повинен містити умови, що дозволяють визначити предмет і інші істотні умови основного договору. У разі, якщо сторона, яка уклала попередній договір, одержавши проект договору від іншої сторони, ухиляється від укладання основного договору, друга сторона має право вимагати укладання такого договору у судовому порядку.

Зобов'язання укласти основний договір, передбачене попереднім договором припиняється, якщо до закінчення строку, в який сторони мають укласти основний договір, одна зі сторін не надішле проект позначеного договору другій стороні.

Мета попереднього договору – зв'язати сторони правовими умовами, які у подальшому повинні привести до укладання основного договору. Цей договір захищає приватні інтереси сторін від ризиків суб'єктивного характеру, встановлює істотні умови майбутнього договору, визначає наслідки відмови однієї із сторін від укладання договору і зберігає силу до моменту укладання основного договору.

5. Договір приєднання – це договір, умови якого встановлені однією зі сторін у формулярах чи інших стандартних формах, який може бути укладено тільки шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору у цілому.

Оферентом розробляється комплекс стандартних умов, з урахуванням торгівельної практики та звичаїв, який пропонується для беззастережного приєднання іншій стороні.

Договір приєднання може бути зміненим або розірваним на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання, або містить інші умови явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася.

При цьому сторона, яка приєдналася має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору.

ТЕМА 12. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА СПЕЦІАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ УКЛАДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

- 1. Загальний порядок укладення господарських договорів.*
- 2. Порядок укладення біржових угод.*
- 3. Укладення договорів за державним замовленням.*
- 4. Порядок і підстави зміни та розірвання господарських договорів.*
- 5. Недійсність господарських договорів: підстави та наслідки*

1. При укладанні господарських договорів сторони можуть визначити зміст договору на основі вільного волевиявлення і примірного, типового договору і договору приєднання.

Загальні правила щодо укладення господарських договорів містяться у ЦК та ГК, а також у ЗУ «Про концесії» та ін.

Договір вважається укладеним, якщо сторони у належній формі досягли згоди за всіма суттєвими умовами.

Договір укладається шляхом оферти і акцепту.

Моментом укладання договору вважається отримання особою, що направила пропозицію на укладання договору відповіді про прийняття цієї оферти.

Якщо для укладання договору необхідна передача майна, то договір вважається укладеним з моменту передачі майна.

Якщо договір повинен бути нотаріально посвідчений або зареєстрованим, то він вважається укладеним з моменту нотаріального посвідчення або державної реєстрації.

Місцем укладання договору є місце проживання фізичної особи, або місцезнаходження юридичної особи, що зробила оферту укласти договір.

2. Щодо укладання господарських договорів на біржах і на товарних торгах.

Ст. 185 ГК – загальне правило. Спеціальне правило – у спеціальному законодавстві. Так, відповідно до ст. 17 ЗУ «Про товарну біржу» порядок здійснення та реєстрації державних операцій визначається правилами біржової торгівлі чи уповноваженими органами. Відповідними органами державної

влади можуть розроблятися і затверджуватися типові правила біржової торгівлі окремими товарами.

Так, Типовими правилами біржової торгівлі сільськогосподарської продукції встановлено два етапи укладання цих договорів. Перший починається з оголошення біржовим маклером, що проводить торги, пропозиції продавця і закінчуються у момент оголошення реєстраційного номеру покупця і ціни продажу. Одночасно, брокери-покупці і продавці підтверджують підписами на білетах згоду на купівлю і продаж.

На другому етапі угода укладається письмово біржовим контрактом, який підписується брокером-покупцем і продавцем, а також уповноваженою особою біржі.

3. Договір, укладений за державним замовленням на біржі або на торгах.

У торгах за державним замовленням сторонами є державні замовники та виконавці державного замовлення.

Цей договір характеризується особливим порядком укладання та виконання договірних обов'язків, а також відповідальністю за відмову від укладання або ж невиконання.

Відповідно до ЗУ «Про державне замовлення» для задоволення пріоритетних державних потреб на боці державних замовників вправі виступати ВРУ, Рада міністрів АРК, обласні, м. Києва та м. Севастополя міські державні адміністрації, а також державні установи та організації, визначені ЗУ «Про державний бюджет України», а також державні установи і організації, уповноважені КМУ укладати державні контракти з виконавцями державного замовлення.

Виконавцями державного замовлення – є суб'єкти господарювання усіх форм власності, причому як резиденти, так і нерезиденти, які виготовляють і поставляють товари, проводять послуги для задоволення пріоритетних державних потреб.

4. В односторонньому порядку зміна та розірвання господарських договорів не допускається, але інше може бути передбачено або законом, або договором.

Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір повинна надіслати пропозиції про це другій стороні договору. Сторона, що приймає пропозицію, у двадцятиденний строк, після одержання пропозиції, повідомляє другу сторону про результати розгляду такої пропозиції.

Якщо сторони не досягли згоди про зміну або розірвання договору, або якщо встановлений строк, з урахуванням поштового обігу, не отримано відповіді на пропозицію, то заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Якщо судовим рішенням договір було змінено або розірвано, то договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності рішенням суду, якщо інше не встановлене у рішенні суду.

5. Дійсність господарського договору – це його здатність при дотриманні всієї сукупності умов, передбачених законодавством, породжувати той правовий результат, настання якого прагнули сторони договору, і юридична сила яких забезпечується державою.

Умови дійсності договорів:

1. Господарська правосуб'єктність сторін договору.
2. Зміст договору повинен бути законний.
3. Волевиявлення осіб, що спрямоване на укладання договору, повинно відповідати їх дійсній волі.
4. Форма договору повинна відповідати вимогам закону.
5. Договір повинен бути спрямований на реальне настання наслідків.

Всі ці вимоги дійсності встановлені в ст. 203 ЦК, а щодо форми договору – у ст.ст. 206-210 ЦК.

Підстави і наслідки визнання господарського договору недійсним та неукладеним.

Господарське зобов'язання, що не відповідає вимогам закону, або вчинене з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, або укладено учасниками господарських відносин з порушенням, хоча б одним із них, господарської компетенції, тобто спеціальної правосуб'єктності може бути на вимогу однієї зі сторін, або відповідного органу державної влади, визнано судом недійсним повністю або у частині.

Недійсною може бути визнана також нікчемна умова господарського зобов'язання, яка самотійно або у поєднанні з іншими умовами зобов'язання порушує права та законні інтереси другої сторони або третіх осіб.

Нікчемною визнаються зокрема такі умови типових договорів, договорів приєднання, що:

1. Виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт, послуг або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків.

2. Допускають односторонню відмову від зобов'язань з боку виконавця або односторонню зміну виконавцем його умов.

3. Вимагають від одержувача товару чи послуги сплати непропорційно великого розміру санкцій, у разі відмови його від договору, і не встановлюють аналогічної санкції для виконавця.

Виконання господарського зобов'язання, визнаного судом недійсним повністю або в частині, припиняється повністю або у частині з дня набрання рішенням суду законної сили, як таке, що вважається недійсним з моменту його виникнення.

У разі, якщо за змістом зобов'язання воно може бути припинено лише на майбутнє, таке зобов'язання визнається недійсним і припиняється на майбутнє.

Якщо господарське зобов'язання визнане недійсним, як таке, що вчинене з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, то за наявності наміру обох сторін у разі виконання зобов'язання обома сторонами в доход держави за рішенням суду стягується все одержане ними за зобов'язаннями. А у разі виконання зобов'язання однією стороною, з другої сторони стягується в доход держави вся одержане з нею, а також все належне з нею першій стороні на відшкодування одержаного.

У разі наявності наміру лише у однієї зі сторін, усе одержане нею повинно бути повернене другій стороні, а одержане останньою або належній їй на відшкодування виконаного стягується за рішенням суду в доход держави.

У разі визнання недійсним зобов'язання з інших підстав, кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за зобов'язанням, а за неможливості повернути одержане в натурі відшкодувати його вартість грошима, якщо інші наслідки недійсності зобов'язання не передбачені законом.

Договір вважається неукладеним, тобто таким що не відбувся, якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов договору (ст. 638 ЦК, ст. ст. 180, 181 ГК).

Наслідки визнання договору неукладеним залежить від виконання, якщо воно не відбулось, то немає і наслідків.

Що стосується правила Глави 83 ЦК про обов'язок повернути майно в натурі, а при неможливості сплатити його вартість.

Неналежне виконання господарського договору. Форми та відповідальність.

Суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин, повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином, відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться.

Договір вважається неналежно виконаним, якщо порушено умови, визначені його змістом.

Кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони, та забезпечення господарського інтересу.

У випадку порушення зобов'язань наступають правові наслідки. Зокрема:

1. Припинення зобов'язання в наслідок односторонньої відмови від зобов'язання.

2. Розірвання договору.

3. Зміна умов договору.

4. Сплата неустойки.

5. Відшкодування збитків і моральної шкоди.

Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених ГК, іншими законами або договором.

Застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє його від обов'язків виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не передбачено законом або договором, або управлена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання. Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання.

ТЕМА 13. ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 1. Загальна характеристика договорів купівлі-продажу.*
- 2. Загальна характеристика договору роздрібної купівлі-продажу.*
- 3. Загальна характеристика договору поставки.*
- 4. Договір контрактації сільськогосподарської продукції.*
- 5. Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу.*
- 6. Загальна характеристика договору міни.*

1. Договір купівлі-продажу належить до групи договорів про передання майна у власність або інше речове право.

За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Загальна характеристика договору купівлі-продажу:

- 1) двосторонній або односторонній;
- 2) консенсуальний або реальний;
- 3) відплатний.

Сфера застосування договору купівлі-продажу визначається з урахуванням двох критеріїв:

- суб'єктного складу договору;
- кола суспільних відносин у яких діє договір купівлі-продажу.

Залежно від кола суспільних відносин договір купівлі-продажу може застосовуватися у таких сферах: у повсякденному житті фізичних осіб для задоволення їх побутових потреб, у сферах роздрібної та оптової торгівлі, у сфері господарювання (постачання продукцією), у сфері обміну матеріальними благами тощо.

Відповідно до сфери застосування договорів купівлі-продажу у ЦК України виділяються такі види договорів купівлі-продажу:

- 1) загальна купівля-продаж;
- 2) роздрібна купівля-продаж;
- 3) поставка;
- 4) контрактація сільськогосподарської продукції;
- 5) постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу;
- 6) міна.

До джерел правового регулювання договору купівлі-продажу належать:

1. Нормативно-правові акти (акти цивільного законодавства), у тому числі міжнародні договори України:

– Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень 1980);

– Конвенція про позовну давність в міжнародній купівлі-продажу товарів (Нью-Йорк 1974).

2. Звичай, зокрема, звичай ділового обороту

3. Судовий прецедент

4. Договір (наприклад - попередній договір або договір запродажу).

Цивільним кодексом України не встановлено спеціального порядку укладення договору-купівлі-продажу.

Його укладення здійснюється в загальному порядку, встановленому для укладення цивільно-правових договорів, передбаченому ст.ст. 641-646 ЦК України.

Разом з тим, законом встановлені особливості щодо повідомлення іншої сторони за договором та залучення її до участі у судовій справі з підстав, що виникли до продажу товару. Предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому. Предметом договору купівлі-продажу можуть бути майнові права. До договору купівлі-продажу майнових прав застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не впливає із змісту або характеру цих прав. Предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До договору купівлі-продажу права вимоги застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом.

Вимогами, що мають особистий характер, наприклад, вважаються: вимоги, що впливають із особистих немайнових прав, вимоги про сплату аліментів, пенсій, інших виплат, встановлених законом, вимоги про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, вимоги тісно пов'язані з особою кредитора тощо.

Законом або договором можуть встановлюватися особливі вимоги щодо товару, які вважаються ознаками предмету договору:

- 1) кількість товару (ст. 669 ЦК);
- 2) асортимент товару, тобто його співвідношення за видами, моделями, розмірами, кольором або іншими ознаками (ст. 671 ЦК);
- 3) якість товару (ст. 673 ЦК);
- 4) комплектність товару, тобто певний набір товару (ст. 683 ЦК);
- 5) тара та упаковка товару (ст. 685 ЦК).

2. За договором роздрібної купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

- Договір роздрібної купівлі-продажу є:
- двосторонній;
- консенсуальний або реальний (якщо виконується в момент укладення договору);
- відплатний.

Сфера застосування договору купівлі-продажу

Договір роздрібної купівлі-продажу є публічним. Це означає, що однією із сторін договору завжди є суб'єкт підприємництва, який здійснює торговельну діяльність.

Отже, цей договір укладається у сфері торговельної діяльності.

Відповідно до ч.3 ст. 698 ЦК України до відносин за договором роздрібної купівлі-продажу, не врегульованих ЦК, застосовується законодавство України про захист прав споживачів.

Це означає, що цей договір укладається у сфері захисту прав споживачів.

Джерела правового регулювання

Окрім ЦК України договір роздрібної купівлі-продажу, регулюється іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами:

Укладення та форма договору роздрібної купівлі-продажу

Особливості укладення:

- 1) публічна пропозиція укласти договір купівлі-продажу (ст. 699 ЦК);
- 2) застосування положень про укладення публічного договору (ст. 633 ЦК);
- 3) надання необхідної та достовірної інформації про товар (ч.1 ст. 700 ЦК);
- 4) огляд товару, проведення перевірки властивостей товару або демонстрації користування товаром (ч.2 ст. 700 ЦК);
- 5) момент укладення договору – сплата грошей.

Особливості форми.

Може укладатися в різних формах:

- 1) усній (якщо виконується в момент укладення);
- 2) письмовій (якщо не виконується в момент укладення):
  - договір з умовою про прийняття покупцем товару у встановлений строк (ст. 701 ЦК);
  - договір продажу товару за зразками (ст. 702 ЦК);
  - договір з умовою про доставку товару покупцеві (ст. 704 ЦК);
  - договір найму-продажу (ст. 705 ЦК);
  - договір продажу товару в кредит, у тому числі у розстрочку – бо є ще відстрочення платежу (ст. 694 ЦК).
- 3) шляхом вчинення конклюдентних дій (продаж товарів з використанням автоматів – ст. 703 ЦК).

Сторони договору. Право продажу товарів.

Сторонами договору роздрібної купівлі-продажу є продавець – суб'єкт підприємницької діяльності, який здійснює торговельну діяльність, та покупець, яким може бути як фізична, так і юридична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності.

Право продажу товару за договором роздрібної купівлі-продажу має суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідає вимогам, встановленим законом:

- 1) підприємець – фізична або юридична особа, зареєстрований у встановленому законом порядку;
- 2) підприємець, який отримав торговий патент відповідно до Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23.03.1996 року;
- 3) підприємець, який у випадках передбачених законом отримав ліцензію на право здійснення торгівлі окремими товарами (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 року).

Зміст договору:

- а) предмет договору;
- б) ціна та оплата товару.

Предмет договору.

Предметом договору роздрібної купівлі-продажу є товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю.

3. Договір поставки належить до групи договорів про передання майна у власність. За договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.

За загальною характеристикою він є:

- 1) двосторонній;
- 2) консенсуальний;
- 3) відплатний.

Сфера застосування визначається із урахуванням:

- суб'єктного складу;
- кола суспільних відносин, у яких він діє.

До договору поставки застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає з характеру відносин сторін.

Законом можуть бути передбачені особливості регулювання укладення та виконання договорів поставки, у тому числі договору поставки товару для державних потреб.

Такими законами є:

- 1) Господарський кодекс України (Гл. 30, параграф 1);
- 2) Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» (в редакції від 15.12.2005 року);
- 3) Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 року;
- 4) Закон України «Про державний матеріальний резерв» від 24.01.1997 року;
- 5) Закон України «Про державне оборонне замовлення» від 03.03.1999 року;
- 6) інші.

Договір поставки укладається у письмовій формі.

Сторонами договору поставки є продавець (постачальник) – суб'єкт, який здійснює підприємницьку діяльність (відповідно до ст. 86 ЦК України підприємницьку діяльність можуть здійснювати непідприємницькі товариства та установи).

Покупець, який використовує товар у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, тобто фізична особа-підприємець, або юридична особа, у тому числі, не господарюючий суб'єкт.

У випадках передбачених законом, покупцем (замовником) може виступати орган державної влади або місцевого самоврядування. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» державним замовником вважається: Верховна рада України та інші центральні органи державної влади, Рада міністрів АРК, обласні, кийвська та Севастопольська міські державні адміністрації, державні організації та інші установи.

Зміст договору.

Предмет поставки.

Відповідно до ст.ст. 264 та 266 ГК України предметом договору поставки є продукція виробничо-технічного призначення і вироби народного споживання (тобто речі), як правило, визначені родовими ознаками.

Предметом поставки можуть бути також продукція, вироби, визначені індивідуальними ознаками.

Які призначені для використання їх у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням.

Порядок поставки.

Поставка товарів може здійснюватися двома способами:

- 1) шляхом одноразової поставки всього товару;
- 2) шляхом поставки товару частинами.

Строки поставки.

Договір поставки може бути укладений на один рік, на строк більше одного року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений угодою сторін. Якщо в договорі строк його дії не визначений, він вважається укладеним на один рік.

Якщо в довгостроковому договорі кількість поставки визначено лише на рік або менший строк, у договорі повинен бути передбачений порядок погодження сторонами строків поставки на наступні періоди до закінчення строку дії договору. Якщо такий порядок не передбачений, договір вважається укладеним на один рік.

У разі якщо сторонами передбачено поставку товарів окремими партіями, строком (періодом) поставки продукції виробничо-технічного призначення є, як правило, квартал, а виробів народного споживання, як правило, - місяць.

Сторони можуть погодити в договорі також графік поставки (місяць, декада, доба тощо).

У договорі також може бути передбачено можливість поповнення недоставлених товарів у наступних періодах.

Відповідно до ч.4 ст. 265 ГК України умови договорів поставки повинні викладатися сторонами відповідно до вимог Міжнародних правил «Інкотермс».

Кабінет Міністрів України відповідно до вимог цього Кодексу та інших законів затверджує Положення про поставки продукції виробничо-технічного призначення та поставки виробів народного споживання, а також Особливі умови поставки окремих видів товарів (ст. 271 ГК України).

4. Договір контрактації сільськогосподарської продукції належить до групи договорів про передання майна у власність.

За договором контрактації сільськогосподарської продукції виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

За загальною характеристикою він є:

- 1) двосторонній;
- 2) консенсуальний;
- 3) відплатний.

Сфера застосування.

Виробництво та обіг товарної сільськогосподарської продукції.

Джерела правового регулювання.

До договору контрактації застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено договором або законом.

Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договорів контрактації сільськогосподарської продукції.

Такими законами для прикладу є:

- 1) Господарський кодекс України (Гл. 30, параграф 2);
- 2) Земельний кодекс України;
- 3) Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.97 р.;
- 4) Закон України «Особисте селянське господарство» від 15.05.03 р.;
- 5) тощо.

Укладення договору контрактації. Форма договору.

Законом не встановлено спеціального порядку укладення договору контрактації сільськогосподарської продукції, на порядок його укладення поширюються загальні положення про договір купівлі-продажу.

Договір контрактації сільськогосподарської продукції укладається у письмовій формі.

Сторони договору.

Сторонами у цьому договорі виступають виробник сільськогосподарської продукції, та заготівельник (контрактант).

Виробником за договором можуть виступати як професійні сільськогосподарські виробники (фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи та господарські товариства, фізичні особи-підприємці), так і фізичні особи, які виготовляють товарну сільськогосподарську продукцію на власній присадибній ділянці (особисті селянські господарства).

Заготівельником (контрактантом) у договорі контрактації сільськогосподарської продукції виступають юридичні або фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють професійну діяльність із закупівлі товарної сільськогосподарської продукції з метою її подальшого продажу чи переробки.

Зміст договору контрактації сільськогосподарської продукції у договорах контрактації повинні передбачатися:

1) види продукції (асортимент), номер державного стандарту або технічних умов, гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин (предметом договору може бути: сільськогосподарська продукція вирощена виробником такої продукції, як у сирому вигляді, так і після первинної обробки);

2) кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника;

3) ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції;

4) обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства;

5) взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору;

6) інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

5. Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу належить до групи договорів про передання майна у власність.

За договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

За загальною характеристикою він є:

1) двосторонній;

2) консенсуальний;

3) відплатний.

Цей договір є публічним і договором приєднання.

Сфера застосування.

Забезпечення споживачів-абонентів енергетичними та іншими ресурсами.

Джерела правового регулювання.

До договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін.

Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору постачання енергетичними та іншими ресурсами.

Під терміном «закон» у цій законодавчій нормі розуміються також інші акти цивільного законодавства, зокрема, підзаконні нормативно-правові акти.

Такими законодавчими актами для прикладу є:

1) Господарський кодекс України (Гл. 30, параграф 3);

2) Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р.;

- 3) Закон України «Про електроенергетику» від 16.10.97 р.;
- 4) Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 р.;
- 5) Закон України «Про нафту і газ» від 12.07.01 р.;
- 8) Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10.01.02 р.;
- 9) постанови Кабінету Міністрів України;
- 10) правові акти Національної комісії регулювання електроенергетики України (НКРЕ);
- 11) тощо.

Укладення та форма договору.

Укладення договору відбувається з урахуванням положень Цивільного кодексу України про публічний договір та договір приєднання.

Під час укладення договору мають бути дотримані обов'язкові технічні передумови для його укладення:

- 1) наявність власної мережі (електропроводи, газопроводи, нафтопроводи, водопроводи тощо);
- 2) наявність встановлених приладів обліку ресурсів, які споживаються, а також регулюючої апаратури, перетворюючих пристроїв;
- 3) наявність споживаючих установок й агрегатів.

Договір укладається в письмовій формі.

Сторони договору.

Постачальник енергетичних та інших ресурсів - суб'єкт господарювання, який отримав ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з постачання енергетичних та інших ресурсів.

Споживач (абонент) енергетичних та інших ресурсів - юридична або фізична особа, що використовує енергетичні та інші ресурси для забезпечення потреб власних установок на підставі договору;

- 1) основний споживач – споживач енергетичних та інших ресурсів або власник відповідних мереж, який передає частину енергетичних та інших ресурсів своїми технологічними мережами субспоживачам;
- 2) субспоживач – споживач, установи якого приєднані до технологічних мереж основного споживача;
- 3) споживачі населеного пункту – населення, установи якого приєднані до технологічних мереж населеного пункту та яке розраховується за використані енергетичні та інші ресурси з населеним пунктом.

Зміст договору.

Предмет договору.

За видом ресурсів, предмет договору поділяється на два види:

- 1) енергетичні ресурси (енергія);
- 2) інші ресурси.

Відповідно до Закону України «Про електроенергетику» енергія - електрична чи теплова енергія, що виробляється на об'єктах електроенергетики і є товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу.

При чому, електрична енергія постачається у виді електричного струму, а теплова енергія – у виді гарячої води чи пару.

До інших ресурсів слід віднести: газ, нафту, воду тощо.

Ціна у договорі.

Ціна на енергетичні та інші ресурси встановлюється з урахуванням тарифів, затверджених і регульованих уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування залежно від виду споживача: юридична чи фізична особа.

Строки у договорі.

За загальним правилом строк дії договору на постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу визначається за домовленістю сторін договору.

Разом з тим, у випадках встановлених актами цивільного законодавства він може бути фіксованим. Наприклад, строк дії договору на користування електричною енергією складає 3 роки.

Особливості прав та обов'язків за договором про постачання енергетичними та іншими ресурсами, а також правових наслідків за їх порушення.

Особливості прав та обов'язків за договором про постачання енергетичними та іншими ресурсами:

Обов'язки постачальника:

1) надання абоненту енергетичних та інших ресурсів у визначеній договором кількості.

Особливістю цього договору є те, що на момент його укладення неможливо визначити точну кількість енергетичних та інших ресурсів, які будуть постачатися, оскільки їх кількість залежить від фактичного обсягу споживання. Тому, вона визначається орієнтовно, шляхом встановлення лімітів постачання (місячних, кварталних, річних тощо).

2) надання енергетичних та інших ресурсів визначеної якості.

Особливістю якості енергетичних та інших ресурсів полягає у тому, що вона, у першу чергу, повинна відповідати національним стандартам та іншим вимогам, встановленим нормативними актами.

3) надання можливості (а не обов'язку) абонентові одержувати ресурси з приєднаної мережі постачальника.

Особливістю цього договору є право, а не обов'язок споживача прийняти енергетичні та інші ресурси. Для нього не може бути встановлена відповідальність за недобір цих ресурсів у постачальника.

4) надання енергетичних та інших ресурсів у безперервному режимі відповідно до графіка (режиму) подачі ресурсів.

Особливістю постачання енергетичних та інших ресурсів є їх безперервне (без зупинок) надання споживачеві, якщо договором не передбачено такої перерви.

5) негайне повідомлення споживача про строки (терміни) обмежень постачання або відключень.

6) невідкладне повідомлення споживачів про зміну тарифів (цін) на ресурси.

7) інші.

Обов'язки споживача:

1) вчасно оплачувати вартість прийнятих ресурсів.

Особливістю оплати енергетичних та інших ресурсів є сплата лише за фактично прийняті (спожиті) ресурси, оскільки їх прийняття є правом, а не

обов'язком споживача. Кількість спожитих ресурсів, за загальним правилом, встановлюється на підставі показників приладів обліку та контролю (лічильників).

2) дотримуватися передбаченого договором режиму використання ресурсів.

Особливістю використання енергетичних та інших ресурсів є те, що якість та своєчасність постачання цих ресурсів залежить не лише від постачальника, але й від споживача. Наприклад, у разі підключення до електромережі потужних установок, що споживають електроенергію понад встановлені норми, мережа може вийти з ладу.

3) забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

Безпечна експлуатація енергетичного та іншого обладнання означає підтримання його у належному стані, дотримання правил техніки безпеки, вжиття проти аварійних та протипожежних заходів тощо.

4) інші.

Особливість правових наслідків за порушення договору постачання енергетичними та іншими ресурсами полягає в обмеженій відповідальності постачальника.

Зокрема, за недовідпущення енергетичних та інших ресурсів, або надання їх з порушенням показників, встановлених договором, постачальник сплачує виключну неустойку, і звільняється від відшкодування збитків.

6. Договір міни належить до групи договорів про передання майна у власність.

За договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар.

За загальною характеристикою він є:

1) двосторонній;

2) консенсуальний;

3) відплатний.

Сфера застосування.

Виробництво та обіг товарної сільськогосподарської продукції.

Джерела правового регулювання.

До договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, договір контракції або інші договори, елементи яких містяться в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Окрім ЦК, відносини щодо міни можуть регулюватися законом, або іншими актами цивільного законодавства. Таким законом для прикладу є:

Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23.12.98 р.

Укладення та форма договору.

Щодо укладення та форми договору міни ЦК України не встановлено спеціального порядку чи правил, тому на нього поширюються загальні положення про укладення цивільно-правових договорів та їх форму.

Разом з тим, відповідно до ч.6 ст. 715 ЦК законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору міни.

У ЦК встановлено особливість щодо моменту виникнення права власності за договором міни.

Право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом.

Сторони договору.

Кожна із сторін договору міни є продавцем того товару, який він передає в обмін, і покупцем товару, який він одержує взамін.

Зміст договору.

Предмет договору.

Предметом договору міни є товар.

За загальним правилом під поняттям товар розуміються речі, тобто, предмети матеріального світу.

Разом з тим, товар за договором міни може проявлятися і в інших формах.

Договором може бути встановлена доплата за товар (тобто гроші) більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості.

Договором може бути встановлений обмін майна на роботи (послуги).

Предмет договору міни (бартеру) у сфері зовнішньоекономічної діяльності має дві особливості:

1) він має бути збалансований за вартістю;

2) може полягати у товарах, роботах, послугах у будь-якому поєднанні.

Строки у договорі.

ЦК не встановлює спеціальних вимог щодо строків у договорі міни.

Це означає, що законом не вимагається щоб товари за договором передавалися одночасно, або в один момент. Строки передання товарів за договором можуть не співпадати.

У ст. 2 Закону України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» встановлено особливості щодо строків виконання договору міни (бартеру).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бубенко П. Т. Інтелектуальна власність : [навчальний посібник] / П. Т. Бубенко, В. В. Величко, С. М. Глухарев; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова – Харків : ХНУМГ, 2011. – 215 с.
2. Килимник І. І. Право інтелектуальної власності: [конспект лекцій] / І. І. Килимник, Н. В. Івасішина ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова – Харків : ХНУМГ, 2011. – 152 с.
3. Кубах А. І. Право інтелектуальної власності: [навчальний посібник] / А. І. Кубах; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова – Харків : ХНУМГ, 2008. – 149 с.
4. Право інтелектуальної власності: [підручник] / за ред. д.ю.н., проф. О. А. Підпригори і д.ю.н., проф. О. Д. Святоцького. – Київ : Видавничий дім, 2006. – 622с.
5. Коссак В. М. Право інтелектуальної власності: [підручник] / В. М. Коссак, І. Є. Якубовський – Київ : «Істина», 2007. – 206с.
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
8. Беяневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : [монографія] / О.А. Беяневич. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
9. Вінник О. М. Господарське право : навч. посібник / О. М. Вінник. – Київ : Правова єдність, 2009. – 766 с.
10. Господарський кодекс України: науково-практ. коментар / За ред. О. І. Харитонова. – Харків : Одиссей, 2007. – 831 с.

Навчальне видання

КИЛИМНИК Інна Ігорівна
ДОМБРОВСЬКА Алла Володимирівна

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
із навчальної дисципліни

«ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ТА ДОГОВІРНЕ ПРАВО»

*(для студентів денної та заочної форм навчання
усіх спеціальностей університету)*

Відповідальний за випуск *І. І. Килимник*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *К. А. Алексанян*

План 2016, поз. 162Л

Підп. до друку 24.04.2017

Друк на різнографі

Зам. №

Формат 60х84/16

Ум. друк. арк. 4,3

Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,

вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК 5328 від 11.04.2017р